

KEHO-TUNNE-TURVATAITO!

Seksuaalikasvatuksen opas
varhaiskasvatusikäisen lapsen lähipiirille

Salla Frisk

Opinnäytetyö, syksy 2016

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

+ Lastentarhanopettajan virkakelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Frisk Salla. KEHO-TUNNE-TURVATAITO! Seksuaalikasvatuksen opas varhaiskasvatusikäisen lapsen lähipiirille. Diakonia-ammattikorkeakoulu, syksy 2016. 70 sivua ja 3 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan virkakelpoisuus.

Opinnäytetyö tarkoituksena oli luoda opas varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalikasvatuksesta eli keho-, tunne- ja turvataitokasvatuksesta sekä seksuaalisuuteen kuuluvista asioista. Opas on kohdennettu lapsen lähipiiriin kuuluville aikuisille. Lapsen lähipiirillä tarkoitetaan tässä työssä lapsen perhettä, sukulaisia, varhaiskasvatuksen henkilöstöä sekä harrastuksen ohjaajia. Oppaan tavoitteena on lisätä lähipiirin tietoutta 0–6-vuotiaan lapsen keho-tunne-turvataitokasvatuksesta. Näiden tietojen avulla pyritään lisäämään keinoja tukea varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuutta.

Opinnäytetyö toteutui kehittämispainotteisena produktina yhteistyössä Sexpo-säätiön kanssa. Työ alkoi kirjallisuuteen, lainsäädäntöön sekä aikaisempiin tutkimuksiin tutustumalla. Oppaan teemat rajattiin keho-, tunne- ja turvataitokasvatukseen, koska varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalikasvatus sisältää pääosin näitä kolmea asiaa. Oppaan sisällön edetessä antoivat Sexpo-säätiön edustajat palautetta, vinkkejä sekä kommentteja työn parantamiseksi. Oppaan kuvitus ja taitto tehtiin yhteistyössä graafista suunnittelua opiskelevan opiskelijan kanssa.

Opas arvioitiin itsearvioinnin sekä kyselyn avulla. Kyselylomake jaettiin 15 henkilölle syksyn 2016 aikana. Kyselyn tarkoituksena oli arvioida oppaan sisältöä ja ulkoasua sekä esittää siihen parannusehdotuksia. Vastauksia kyselyyn tuli kymmeneltä vastaajalta. Kaikilla vastaajilla oli lähipiirissään varhaiskasvatusikäisiä lapsia. Oppaaseen pyydettiin lisäksi palautetta muutamilta asiantuntijoilta, jotta se sisältäisi ajankohtaista ja täsmällistä tietoa seksuaalikasvatuksesta. Kaikki asiantuntijat ovat töissä tai työskennelleet seksuaalisuuteen liittyvien asioiden parissa.

Kyselystä saadun arvioinnin perusteella oppaalle on selkeä tarve. Vastaajat kokivat oppaan myös melko hyödylliseksi ja kattavaksi kokonaisuudeksi. Ulkoasun nähtiin tukevan tekstejä ja olevan kohderyhmälle sopiva. Opasta voi vastaajien mukaan hyödyntää työssä, esimerkiksi kasvatusalalla, ja kotona.

Asiasanat: varhaiskasvatusikäisen seksuaalikasvatus, seksuaalisuus, seksuaalivalistus

ABSTRACT

Salla Frisk. An information leaflet about sexual education for the close circle of a child. 70 p., 3 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Autumn 2016.

Diaconia University of Applied Sciences, Degree Programme in Social Services, Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services

The aim of the thesis was to create an information leaflet about sexual education and matters concerning sexuality for the close relations of a child in early education. Close relations, in this connection, means the child's family, relatives, early education personnel and recreational supervisors. The purpose of this leaflet is to increase knowledge on the sexuality of a 0 to 6 year old child. The objective is to increase ways to discuss subjects relating to sexuality with the child.

The thesis was realised as a practical thesis in cooperation with the Sexpo foundation. The work started by introduction to the already existing literature, laws and research. The themes of the information leaflet were then ruled down to body, emotion and safety skill education. Moreover, these are the three main areas of which the sexual education of early childhood education consists of. The representatives of the Sexpo foundation provided feedback and improvement suggestions along the development process of the information leaflet. The design and illustration was made in cooperation with a Graphic Designer.

The leaflet was assessed through self-evaluation and a survey. The survey was distributed amongst 15 people during the autumn of 2016. The purpose of the survey was to evaluate the contents and visual appearance of the information leaflet as well as provide improvement suggestions. The survey was completed by 10 respondents who all were a close relation of a child of early education age. A few specialists were consulted to have precise and up to date information about sexual education. All specialists are or have been working in fields related to sexuality.

Based on the information obtained from the survey, there exists a need for this kind of leaflet. In addition, the respondents found the leaflet to be a useful and comprehensive source of information. Moreover, the leaflet appearance was seen to complement the written information and the layout was seen as suitable for the target group. Based on the respondents' feedback, the leaflet could be utilized both at work and at home.

Keywords: The sexual education of a child in early education, sexuality, sexual education

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 SEKSUAALISUUS VARHAISKASVATUSIÄSSÄ.....	7
2.1 Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaaliterveys.....	7
2.2 Lasten seksuaalioikeudet.....	9
2.3 Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet	10
2.3.1 Lapsen seksuaalinen kehitys ensimmäisestä elinvuodesta kahteen ikävuoteen	12
2.3.2 Lapsen seksuaalinen kehitys 2–4 -vuotiaana	13
2.3.3 Lapsen seksuaalinen kehitys 4–6 -vuotiaana.....	14
3 KEHO-TUNNE-TURVATAITOKASVATUS	16
3.1 Kehokasvatus	17
3.2 Tunnekasvatus.....	18
3.3 Turvataitokasvatus	19
4 VARHAISKASVATUSIKÄISEN SEKSUAALISUUDEN TUKEMINEN JA PUHEEKSIOTTAMINEN.....	21
4.1 Varhaiskasvatusikäisten seksuaalisuuden tukeminen läheisten aikuisten toimesta	22
4.2 Lapsen seksuaalisuuden tukeminen varhaiskasvatuksen ammattilaisen toimesta	23
5 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET	26
6 OPPAAN TYÖSTÄMINEN.....	27
6.1 Työelämän yhteistyökumppani opinnäytetyössä	27
6.2 Kohderyhmä.....	28
6.3 Oppaan suunnittelu.....	29
6.4 Oppaan toteutus.....	31
6.5 Oppaan arviointi.....	32
7 ARVIOINNIN TULOKSET	35
7.1 Kyselyn tulokset.....	35
7.2 Sexpon edustajien kommentit	37

7.3 Itsearviointi	38
8 POHDINTA	39
8.1 Työn eettisyys	39
8.2 Työn luotettavuus.....	40
8.3 Opinnäytetyöprosessin tarkastelua.....	41
8.4 Ammatillinen kasvu	43
8.5 Johtopäätökset ja kehittämisideat.....	44
LÄHTEET.....	46
LIITE 1: KEHO-TUNNE-TURVATAITO! OPAS.....	52
LIITE 2: OPPAAN VISUAALISEN ULKOASUN PERUSTELUT	67
LIITE 3: KEHO-TUNNE-TURVATAITO! -OPPAAN ARVIOINTILOMAKE.....	68

1 JOHDANTO

Seksuaalisuus on luonnollinen osa ihmistä. Sen muotoutuminen vaikuttaa minäkuvamme, itsetuntonme sekä identiteettiimme muodostumiseen. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 13.) Tärkein seksuaalisuuden pohja luodaan lapsuudessa, erityisesti varhaislapsuudessa (Cacciatore 2010, 225–227). Varhaislapsuudessa lapsi on kontaktissa hoitajiinsa ja oppii heidän kautta läheisyyden arvon. WHO seksuaalikasvatuksen standardit määrittelevät seksuaalikasvatuksen alkavan heti lapsen syntymästä lähtien (WHO 2010, 11). Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalikasvatus koostuu pääosin kehoon, tunteisiin ja turvataitoihin tutustumisesta (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 84–85). Tästä syystä keho-tunne-turvataitokasvatus kuvaa parhaiten varhaiskasvatusikäisen lapsen saamaa seksuaalikasvatusta.

Varhaiskasvatusikäinen lapsi saa keho-tunne-turvataitokasvatusta lähipiiriltään vuorovaikutuksen osana. Lapsen lähipiiriin kuuluvat vanhemmat, huoltajat, sukulaiset, harrastusten ohjaajat sekä varhaiskasvatuksen työntekijät. On tärkeää, että lähipiiriin kuuluvalla aikuisella on asianmukaista tietoa varhaiskasvatusikäisen seksuaalisuuteen kuuluvista asioista, jotta hän voi toteuttaa laadukasta keho-tunne-turvataitokasvatusta.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa opas varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja keho-tunne-turvataitokasvatuksesta. Työ tehtiin yhteistyössä Sexpo-säätiön kanssa, joka toimii seksuaalisuuteen liittyvien asioiden parissa kouluttajana, valistajana ja vaikuttajana sekä maksuttoman seksuaalineuvonnan antajana. Oppaassa käsitellään myös varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaaliterveyttä ja seksuaalioikeuksia sekä seksuaalisuuden tukemista.

Varhaiskasvatusikäisten seksuaalikasvatusta käsitellään mediassa yhä enemmän. Se on ajankohtainen aihe, josta kasvattajat tarvitsisivat lisää tietoa. Tästä syystä oppaasta tehtiin mahdollisimman nykyaikaa kuvastava huomioimalla esimerkiksi yksilöiden ja perheiden moninaisuus. Sosionomin tulee työssään tukea asiakasryhmien osallisuutta ja toteuttaa kehittämishankkeita hyvinvoinnin edistämiseksi (Sosiaalialan AMK-verkosto 2016).

2 SEKSUAALISUUS VARHAISKASVATUSIÄSSÄ

Seksuaalisuus on käsitteenä vaikea määritellä, koska se on monitahoinen ja erilaisista viitekehyksistä muodostuva laaja-alainen käsite (Virtanen 2002, 21–22). Seksuaalisuuden voidaan sanoa kuitenkin olevan osa ihmisyyttä ja ihmiseksi kasvua. Se on ihmisyyden perustarve ilmentää itseään sosiaalisesti, psyykkisesti ja fyysisesti. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 11.) Se on hyvinvointiin, terveyteen ja elämänlaatuun vaikuttava osa, joka perustuu arvoihin ja ihmiskäsityksiin sekä kokemukseen itsestä (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 25).

Varhaiskasvatusiässä seksuaalisuus on tutkimista, kyselemistä ja tutustumista, eikä sitä voi irrottaa lapsen muusta kehityksestä. Kehitys lapsuudessa tapahtuu vaiheittaisesti eli lapsi ei ole heti valmis tai tule heti valmiiksi jotain oppiessaan. Kyseinen malli pätee myös seksuaalisessa kehityksessä. Lapsi oppii uusia asioita itsestään ja muista, tutustuu minäänsä sekä erilaisiin tunteisiin. Kehitys jatkuu läpi elämän, mutta aika ajoin lapsi saattaa palata ihmettelemään asioita tai pohtimaan asioiden merkityksiä itselleen. (Cacciatore 2007, 111–112.) Voidaan sanoa, että seksuaalisuus muuntuu ja kehittyy tulematta koskaan valmiiksi. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 11–12.)

Seksuaalisuus on ennen kaikkea kokemuksellinen ulottuvuus, johon vaikuttavat vähintään perimä, kulttuuri ja ympäristö. Yksilön seksuaalisuus rakentuu omien ja yhteisön kokemusten kautta, jolloin se myös vaikuttaa muiden ihmisten seksuaali-identiteetin rakentumiseen. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 25–26.) Näiden lisäksi seksuaalisuus on aina sidoksissa aikakauteen ja paikkaan sekä tulkinta- ja tietorakenteisiin, jotka kyseisenä aikana vallitsevat (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 115).

2.1 Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaaliterveys

Käsitteenä seksuaaliterveys käsittää kaikki seksuaalisuuteen ja sen kehittymiseen liittyvät asiat (Cacciatore 2006, 206). Lapsen seksuaaliterveys koostuu seksuaaliperusteiden luomimisesta, itseensä tutustumisesta ja sukupuoli-identiteetin ymmärtämisestä (Cac-

ciatore 2007, 31). Seksuaaliterveyden osana on myös kyky nauttia omasta seksuaalisuudesta ilman väkivallan, syrjinnän ja painostuksen pelkoa (Lottes 2000, 36–37).

Varhaiskasvatusikäinen lapsi tutustuu seksuaaliterveytensä osa-alueisiin estottomasti ja uteliaana (Cacciatore 2006, 206). Alle 1-vuotias muodostaa kuvaa omasta kehostaan ja oppii aistihavaintojen avulla ympäristöstään. Yhdestä vuodesta eteenpäin lapsen turvallisuuden ja itsearvostuksen tunteiden kehittyminen alkaa. Hän harjoittelee myös potalla käymistä ja siistiksi oppimista. Noin 2-vuotias alkaa muodostaa sukupuoli-identiteettiään ja tutustuu sukupuolielimiin sekä sosiaalisiin odotuksiin. 3–4-vuotias haluaa kysellä, saada vastauksia ja ymmärtää näkemäänsä. Hän haluaa puhua seksuaalisuudesta, kehonosista ja erilaisista rooleista sekä ihmissuhteista. Ennen kouluikää lapsi tutustuu enemmän ikätovereihinsa ja haluaa luoda ystävyssuhteita. Turvataitojen opettelu tulee ajankohtaisimmaksi viimeistään 5–6-vuotiaana, koska lapsi on rohkeampi tutustumaan ympäristöönsä. Varhaiskasvatusikäinen harjoittelee lisäksi tunnetaitoja, joiden avulla hän oppii tunnistamaan omat tunteensa ja ymmärtämään hyväksyttävät tavat ilmaista niitä. (Ryttyläinen & Ala-Luhtala 2015.)

Seksuaaliterveydestä huolehtiminen perustuu ymmärrykselle ja tiedolle, eikä pieni lapsi näin ollen ole riittävän kyvykäs huolehtimaan omasta seksuaaliterveydestään (Bildjuschkin & Malmberg, 2000, 23). Kyvykkyydestään huolimatta lapsella on oikeus tulla huolehdituksi (WHO 2010, 39) ja hänellä on oikeus elää mahdollisimman terveenä (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989). Lapsi tarvitsee turvallisen aikuisen huolehtimaan seksuaaliterveydestään (Bildjuschkin & Malmberg, 2000, 23). Lapsen elämässä seksuaaliterveyden edistäjinä ja huolehtijoina toimivat lapsen vanhemmat tai huoltajat sekä neuvolan ja varhaiskasvatuksen ammattilaiset (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 28). Lapsen ympärillä olevat aikuiset voivat yhteistyössä edistää lapsen seksuaaliterveyttä.

Yksilön seksuaaliterveys täyttyy, kun hän voi vapaasti toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan. Seksuaaliterveyteen linkittyvät voimakkaasti seksuaalioikeudet, jotka mahdollistavat edellytykset seksuaaliterveyden toteutukselle. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 16.) Varhaiskasvatusikäiselle lapselle voidaan kertoa, että aikuisen tehtävä on suojata lasta ja, että hänellä on oikeus saada turvaa, suojelua sekä tietoa aikuiselta (WHO 2010, 39–42).

2.2 Lasten seksuaalioikeudet

Lapsia ja heidän kasvuaan suojelevat erilaiset lait ja sopimukset. Yhdistyneet Kansakunnat (YK) ovat laatineet Lasten oikeuksien sopimuksen, jonka mukaan jokaisen jäsenenmaan on suojeltava lapsia ja toteutettava heille kuuluvia ihmisoikeuksia. Sopimuksen neljä pääpiirrettä ovat lapsen syrjimättömyys, lapsen edun huomioiminen, lapsen oikeus elämään ja kehittymiseen sekä lasten näkemysten kunnioittaminen. Näillä artikloilla varmistetaan myös lapsen oikeus kasvatukseen ikä- ja kehitystasoisesti sekä oikeus tietoon ja koulutukseen. (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989.)

WHO eli World Health Organization on määritellyt seksuaalioikeuksia esimerkiksi seuraavilla tavoilla: seksuaalioikeuksiin kuuluu oikeus saada ajankohtaista valistusta sekä tietoa. Lasten kohdalla erityisen tärkeää on oikeus parhaaseen mahdolliseen seksuaaliterveyden tilaan, kehon koskemattomuuden kunnioittamiseen ja seksuaalikasvatukseen. Seksuaalioikeuksien mukaan jokaisella ihmisellä ikään katsomatta on oikeus parhaaseen mahdolliseen saavutettavissa olevaan terveydentilaan ja saada palveluita seksuaaliterveytensä hoitamiseen sekä ylläpitämiseen. (WHO 2006; WHO 2010, 17–18.)

WHO on toimittanut lisäksi seksuaalikasvatuksen standardit. Niiden tarkoituksena on määritellä laadukkaan seksuaalikasvatuksen tavoitteita Euroopan alueella. Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on WHO:n mukaan suojella sekä tukea kehitystä ja kehittää lapsen taitoa tehdä valintoja, jotka ovat hänelle hyväksi. (WHO 2010, 19.) Seksuaalikasvatuksen standardeissa määritellään, mitä tietoja lapselle olisi kerrottava, mitä taitoja lapselle olisi opetettava ja missä asioissa lasta olisi autettava osana seksuaalikasvatusta. Standardit ovat taulukoitu ikäryhmittäin sisällön jäsentämiseksi. Ikäryhmät ovat WHO:n ikäryhmien mukaiset ja vastaavat lapsen eri kehitysvaiheita. Varhaiskasvatusikäiset lapset on jaettu kahteen ikäryhmään; 0–4-vuotiaisiin sekä 4–6-vuotiaisiin. Ikäryhmiin pitäisi suhtautua kuitenkin joustavasti, koska lapsi kehittyy yksilöllisesti ja saattaa käsitellä kyseisiä asioita eri ikävaiheissa. (WHO 2010, 35–42.)

Seksuaalioikeuksia ja niiden toteutumista edistää Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö eli World Association of Sexual Health (WAS). Tämä monitieteinen ja maailmanlaajuinen järjestö pyrkii toiminnallaan edesauttamaan ihmisen turvallista ja tervettä seksuaali-

suutta kehittämällä, edistämällä ja tukemalla seksuaalioikeuksia. WAS:n hallitus julkaisi seksuaalioikeuksien julistuksen ensimmäisen kerran vuonna 1999, ja siitä eteenpäin sitä on vahvistettu nykyaikaiseksi. Seksuaalioikeuksien julistus (WAS, 2014) määrittelee universaaleja ihmisoikeuksia, jotka perustuvat arvokkuuteen, vapauteen ja tasavertaisuuteen. Julistuksella pyritään takaamaan ihmisten – myös lasten - perusoikeus terveyteen ja hyvinvointiin seksuaalisuuden suojelun, edistämisen ja kunnioituksen näkökulmasta. (WAS 2014.)

Suomessa Lasten oikeuksien sopimuksen lisäksi lasten asemasta ja hyvinvoinnista pitää huolta esimerkiksi Suomen Perustuslaki ja Lastensuojelulaki (417/2007). Lastensuojelulaki (417/2007) turvaa lapsen oikeuden tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä turvalliseen kasvuympäristöön, ja ohjaa lapsen huoltajia sekä kasvattajia pitämään huolen niiden toimeenpanosta. Perustuslain 6. § 3. momentti määrittelee lapsen perusoikeudeksi tulla kohdatuksi tasa-arvoisena yksilönä, jolla on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Sama 6. § pykälä pitää huolta myös siitä, että sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisesti, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi Suomessa. (Suomen perustuslaki 731/1999.)

Seksuaali- ja lisääntymisoikeuksia on myös osana toimintaohjelmia sekä sopimuksia. Esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on toimittanut "Edistä, ehkäise, vaikuta" – seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman vuosille 2014–2020. Toimintaohjelman tarkoituksena on lisätä tietämystä seksuaaliterveydestä, kehittää seksuaaliterveyden palveluita ja vahvistaa seksuaali- ja lisääntymisterveyttä tasa-arvoisesti. Toiminnalla on painopisteitä, joihin kuuluvat esimerkiksi lapset ja nuoret. (Klemetti & Raussi-Lehto 2014, 10–14.)

2.3 Varhaiskasvatukseen lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet

Lapsi oppii seksuaalisuutta varhaisista kokemuksistaan, ja tärkeintä osaa tasapainoisen seksuaalisuuden rakentamisessa näyttelee lapsen kasvattaja (Kinnunen 2001, 12–13). Varhainen vuorovaikutus vanhempiin, sukulaisiin ja lähipiiriin kehittää lapsen ymmärrystä ihmisen toiminnasta, ja siten käsitystä itsestä. Seksuaalisuus ja minäkuva rakentuvat hoivan, hellyyden, rakkauden sekä kosketuksen kautta. Varhainen vuorovaikutus luo

pohjaa aikuisiän ihmissuhteisiin ja hyvinvointiin. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 29–30.)

Lastenpsykiatri Raisa Cacciatore ja terveydenhoitaja-kätilö Erja Korteniemi-Poikela ovat kehittäneet seksuaalisuuden portaat –seksuaalikasvatusmallin (2000; 2015). Seksuaalisuuden portaat sisältää 11 kehitysporrasta syntymästä aikuisuuteen, ja neljä ensimmäistä porrasta kattavat varhaiskasvatusikäiset lapset (kuva 1). Nämä portaavat ovat olen ihana! (0–4 v), tykkäyskaveri (3–8 v), vanhemman ihailu (3–9 v) ja idoli ihastuttaa (6–12 v).

KUVA 1. Neljä ensimmäistä porrasta Seksuaalisuuden portaat -mallista (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 25–30.)

Olen ihana -portaalla lapsi tutustuu itseensä ja tutkii omaa sukupuoltaan sekä kehoaan. Hän hyväksyy itsensä täysin ja on utelias. Lapsi tarvitsee huolenpitoa, turvallista kosketusta ja varhaista vuorovaikutusta turvalliselta aikuiselta. *Tykkäyskaveri* -portaalla lapsi opettelee tunnetaitoja sekä tapojen ja rajojen merkityksiä. Hän harjoittelee ystävyyssuhteiden luomista ja ihastuu erilaisiin asioihin, ja tarvitsee aikuista selittämään erilaisten tunteiden tuntemuksia, tarkoituksia ja hyväksyttäviä tapoja osoittaa niitä. *Vanhemman ihailu* -portaalla lapsi etsii rakkauden tunteelleen kohteen, usein oma vanhempi, ja näyttää sen suurieleisesti. Hän tutustuu myös sukupuolirooleihin sekä omaan rooliinsa lähipiirissään. *Idoli ihastuttaa* -portaalla lapsi ymmärtää, että oman vanhemman kanssa ei voi mennä naimisiin. Näin hän alkaa etsiä välittämisen kohdetta kauempaa. Lapsi sa-

maistuu idoliin ja unelmoi samankaltaisesta menestymisestä. (Kortesniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 25–30.)

Psykologi Erik H. Eriksonin teorian (1956) mukaan ihmisellä on kahdeksan kehityskriisiä tai -vaihetta, jotka ihminen ratkaisee jollain tavalla. Vauvaiässä lapselle kehittyy kyky luottaa ihmisiin, usko omaan kyvykkyyteen sekä kyky aloitteellisuuteen ja autonomiaan. Näiden kehitystehtävien sujuessa epäedullisesti, voi ihmiselle kehittyä häpeä, syyllisyys, epäluottamus tai alemmuudentunto. Eriksonin kehitystehtävät varhaiskasvatuskäisillä lapsilla voidaan sanoa olevan luottamus vs. epäluottamus (0–2 -vuotias), itsenäisyys vs. häpeä ja epäily (2–3 -vuotias), aloitteellisuus vs. syyllisyys (3–6 -vuotias). (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 13–14). Eriksonin teoria pohjaa vanhaan tietoon ja aikakauteen, joten sitä on tärkeä tarkastella kriittisesti.

2.3.1 Lapsen seksuaalinen kehitys ensimmäisestä elinvuodesta kahteen ikävuoteen

Syntymästä aina kahteen vuoteen saakka lapsi on vahvasti kasvattajansa hoivassa ja opettelee luottamaan asioihin, ihmisiin sekä itseensä, niin mielen tasolla kuin fyysisesti-kin. Näin hän oppii läheisyyttä ja kosketuksen merkityksen läheisten aikuisten kautta. (Cacciatore 2006, 426.) Vuorovaikutus ja yhteys kasvattajaan toimii peilinä lapsen omalle toiminnalle. Masentuneen tai alakuloisen vanhemman lapsi saattaa olla sisään-päin kääntynyt ja sopeutunut alhaiseen vuorovaikutustasoon. Varhaisilla kokemuksilla stressistä tai huolenpidon epävarmuudesta on vaikutus lapsen psyykkeeseen ja ruumiil-lisiin järjestelmiin. (Gerhardt 2007, 30–31.) Hyväksyvät sanat, äänenpaino ja eleet osoittavat lapselle hänen olevan tärkeä, hyvä ja hyväksytty (Kauppinen, Cacciatore, Ingman-Friberg, Laru & Saloheimo 2016, 1).

Seksologi Ernest Bornemannin mukaan lapsen seksuaalisen kehittymisen vaiheet ensimmäisen elinvuoden aikana jaetaan kolmeen osaan. Ensimmäisessä vaiheessa lapsi on niin sanotussa autoeroottisessa ihovaiheessa, jolloin 0–1 kuukauden ikäinen lapsi kokee nautintoa suullaan sekä ihollaan. Vastasyntynyt oppii turvallisuuden tunnetta päästes-tään syliin ihokontaktiin ja rauhoittuu hoitajansa ihon lähelle. Kahdesta kuuteen kuu-kautinen lapsi on varhaisessa imeväisiässä, jolloin hän aistii ihollaan ja saattaa kosketel-la sukupuolielimiään. Vauva alkaa reagoida ihmisiin hymyllä ja saamaan osakseen ihas-

telua. Tässä iässä lapsi aistii lähipiirin hyväksynnän ja tunteen, että häntä rakastetaan ja hänestä pidetään huolta. Myöhemmässä imeväisiässä 7–12 kuukauden ikäisenä lapsi nousee hiljattain seisoma-asentoon ja näkee maailmaa niin kuin muutkin. Hän saa mielihyvän tunteen oraalisesti, maistelemalla, ja tuntee itsensä osalliseksi jompaakumpaa sukupuolta. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 55.)

Vauvasta tulee taapero noin yhden vuoden iässä. Taapero on tunteikas, estoton ja kiinnostunut ympärillään olevista asioista, mutta tukeutuu yhä läheisempiin, turvallisiin ja tärkeimpiin aikuisiin. (Kauppinen ym. 2016, 2-3.) Hän koskettelee ja tutkii sukupuolielimiään ilman vaippoja sekä hyväilee itseään satunnaisesti. Itsensä koskettelu on kehon rajojen ja tunteiden opettelua. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2007, 55.) Taaperoikäinen 1–2-vuotias on herkkä aistimaan ja saamaan nautintoa genitaalialueista. Eriyisesti erogeeniseksi alueeksi nousee anus eli peräaukko. Lapsi saa mielihyvän tunteen ulostamisesta sekä oppii pidättämään sitä ja näin onnistumiset vessassa tuottavat suurta iloa. (Rissanen 2007, 242.)

Taaperoikäinen lapsi haluaa olla vuorovaikutuksissa toisiin, erityisesti läheisiin. Hän hakeutuu leikkimään toisen lapsen viereen eli leikkii rinnakkaisleikkejä, mutta ei osaa vielä huomioida muita. Taapero harjoittelee oikean ja väärän eroja sekä pyrkii välttämään pahaa oloa ja mieltä. Hän tulkitsee myös verbaaleja sekä non-verbaalisti esitettyjä arvoja ja asenteita. Lapsi tarvitsee turvallisen ilmapiirin, jotta voi tutkia ympäröivää maailmaansa. Sen hänelle voivat luoda vanhemmat ja muu lähipiiri, kuten päivähoiton työntekijät. (Kauppinen ym. 2016, 2–3.)

2.3.2 Lapsen seksuaalinen kehitys 2–4-vuotiaana

Kahdesta vuodesta eteenpäin lapsi harjoittelee entistä enemmän kehoon ja tunteisiin liittyviä asioita. Lapsi alkaa hahmottamaan kehonsa eri piirteitä, on ylpeä siitä ja aikuisen ohjeistamana oppii puolustamaan ja määräämään omaa kehoa. Hän saattaa kieltäytyä kosketuksesta, mutta osaa myös vaatia syyliä sitä tarvitessaan. Näin hän kehittää omaa tahtoa ja itsenäistyy hiljalleen. (Kauppinen ym. 2016, 3.) Lapsi saattaa saada voimakkaita tunteiden purkauksia, varsinkin vuorovaikutustilanteissa. Rakkauden ja pettymyksen tunteet vetävät lasta kahteen suuntaan, näin hän hämmentyy ja ilmaisee sen

turvalliselle ja luotettavalle aikuiselle. On tärkeää, että lapsi saa kokea nämä tunteet ja oppia pikkuhiljaa hallitsemaan pettymystä, jotta itsenäistymisen ensi askeleet pääsevät kehittymään. (Rissanen 2007, 242–243.)

Taaperoikäinen 2–3-vuotias kysellee, pohtii ja toivoo nopeita vastauksia kysymyksiinsä. Aikuisen tehtävä on vastata hänen kysymyksiinsä ikä- ja kehitystason mukaan niin, että lapsi saa aina kerrostetusti uutta tietoa vanhan, luotettavan tiedon päälle. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2007, 54–55.) Taapero harjoittelee oman tahdon ilmaisemista ja luottamusta itseensä sekä vanhempiinsa, ja näyttää sen esimerkiksi uhmakohtauksen kautta. 2–3-vuotias lapsi opettelee myös auttamisen, neuvottelun ja empatian taitoja. (Ahlqvist-Björkroth 2007, 132–133.)

Puhe- ja kyselykyvyn kehityttyä kolmevuotias haluaa testata aikuista sekä sallitun ja kielletyn rajoja. Lapsi haluaa tietää miksi, mitä ja miten asioita tapahtuu sekä toivoo mahdollisimman tarkkoja ja tyhjentäviä vastauksia. Samalla, kun hän haluaa oppia pärjäämään itse, on hän vielä pieni ja epävarma. Lapsi on utelias sukupuolten, alastomuuden ja kehon tutkimisen suhteen, ja saattaa unnuttaa itseään eli keinutella tai kosketella sukupuolielimiään jotain vasten. Hän oppii kontrolloimaan ulostamista päivisin ja harjoittelee yökuivaksi tulemistä. Lapsi tutustuu myös turvataitoihin esimerkiksi oppimalla, että ketään ei saa koskea ilman heidän lupaansa. (Kauppinen ym. 2016, 4.)

2.3.3 Lapsen seksuaalinen kehitys 4–6-vuotiaana

Taaperoikäisestä lapsesta tulee leikki-ikäinen noin neljävuotiaana. Leikki-ikäinen on kiinnostunut erityisesti sukupuolten eroista, kehon osien tarkoituksista sekä alastomuudesta. Puheen kehittymisen myötä lapsi tapalee varsinkin kiellettyjä sanoja, kuten pissa- ja kakka-asioita. Näin hän hakee ja oppii yksityisyyden rajoja sekä yhteiskunnassa vallitsevia hiljaisia sääntöjä, kuten esimerkiksi milloin alastomuus on sosiaalisesti hyväksyttyä. (Cacciatore 2007, 140–141.) Lapsi vertailee omaa kehoaan muiden kehoihin ja pohtii omaa asemaansa lähipiirissään. Lapsi-vanhempisuhteen lisäksi lapsi luo muita vuorovaikutussuhteita, joiden avulla hän opettelee ihmissuhdetaitoja (Lehtimaja 2007, 237).

Leikki-ikäinen oppii tuntemaan syyllisyyttä sekä harjoittelee pettymyksistä selviämistä. Hän kehittää myös moraalintajuaan, kun hän pohtii, onko hänen toimintansa hyvää vai pahaa. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 75.) Nelivuotias haluaa olla hyvä muiden silmissä ja pyrkii tekemään oikein, ja siksi epäonnistuessaan kohtaa pettymykset raskaasti ja tunteikkaasti. Viisivuotias haluaa tulla nähdyksi ja kehuksi, ja sortuu helposti vertailemaan itseään muihin pettymyksen kohdatessaan. Kuusivuotias pohtii paljon ikätovereidensa mielipiteitä hänestä. Hän on myös oppinut sietämään pettymyksiä paremmin ja pyrkii näyttämään ne vain luotetuille henkilöille. (Kauppinen ym. 2016, 5–7.)

Lapsen identiteetti ja omakuva alkavat muodostua leikki-iässä. Samalla myös mielikuvitus, tiedonhalu sekä ymmärrys lisääntyvät. Lapsi oppii kasvattajien hyväksyvän puheen avulla ihailemaan omaa kehoaan ja itsenä olemista, sukupuolesta riippumatta. Esimerkiksi viisivuotias pohtii jo tulevaisuutta ja rakentaa itsestään kuvaa miehenä, naisena, aikuisena. (Kauppinen ym. 2016, 5–6.) Kannustuksen ja hyväksynnän avulla lapsi oppii tuntemaan itsensä taitavaksi ja huomioiduksi. Lapsi kehittää itsetuntemustaan, kun hän saa kannustusta oikeista asioista ja aidoista teoista. Näin hän oppii ymmärtämään omaa toimintaansa ja asioita joita hän voisi vielä kehittää. (Hartley-Brewer 2006, 12.)

3 KEHO-TUNNE-TURVATAITOKASVATUS

Seksuaalikasvatus varhaiskasvatusiässä perustuu kolmeen asiaan: keho-, tunne- ja turvataitokasvatukseen. Kehokasvatukseen linkitetään tässä opinnäytetyössä kehollisuus, kehoitsetunto ja moninaisuus. Tunnekasvatuksessa käsitellään käsitystä itsestä ja omista tunteista sekä tunteiden tarkoituksesta. Turvataitokasvatuksella suojataan lasta ja annetaan hänelle kyky vetää rajoja omalle sekä muiden toiminnalle.

Seksuaalikasvatus on tarkoituksenmukaista toimintaa, joka on ydinajattelultaan prosessinomaista. Se on elämänpitäinen ja vaiheittainen kasvu, jonka aikana kerrytetään tietoa, taitoa sekä arvopohjaa identiteetistä, suhteista ja intimitteetistä (Kontula & Meriläinen 2007, 9). Varhaiskasvatukseen lapsi tarvitsee yhdessä sovittua keho-tunne-turvataitokasvatusta lähipiiriltään. Tällä varmistetaan, että lapsi saa tietää kaikesta mikä liittyy kehoon, tunteisiin tai turvataitoihin, kysymättäkin. Yhdessä sovittu, asiallisesti ja turvallisesti toteutettu kasvatus lisää lapsen tunnetta arvokkuudesta ja tärkeydestä. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 27–28.) Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus tukee ihmisen voimavaroja ja edistää seksuaaliterveyttä sekä -oikeuksia (THL 2014, 1).

Keho-tunne-turvataitokasvatuksessa tieto tulee antaa mahdollisimman ikä- ja kehitystasoisesti. Kasvattajan on kuitenkin hankala luoda samanlaista lähtökohtaa, koska lapsi saattaa saada kehitystasoonsa kuulumatonta tietoa muista informaatiokanavista, kuten mediasta. (Bildjuschkin & Malmberg 2000, 10.) Näin ollen tärkeintä on, että lapselle vastataan kun hän kysyy, eikä kysymyksiä ja tiedonhalua kielletä.

Kehokasvatusta ei pidä erottaa tunne- tai turvataitokasvatuksesta. Jokainen niistä tukee toista ja toisinpäin. Esimerkiksi kun ihminen on tyytyväisempi itseensä sekä kehoonsa, kykenee hän luomaan paremmin rajoja millä tavoilla toivoo muiden häneen koskevan (Svennevig 2005, 39–42). Varhaiskasvatukseen lapselle on tärkeää saada tunteelle ja kehon osalle nimi. Näin hän voi ymmärtää paremmin itseään ja omia toimintojaan sekä tuntemuksiaan. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012, 48–49.)

Itsensä ja ihmisyyden ytimen ymmärtäminen lähtee liikkeelle vuorovaikutuksen kautta. Kohtaaminen, kosketus, eleet, puhe viestivät kuulijalleen tiettyä tietoa, jonka perusteella

ihminen ymmärtää toisen sanoman lisäksi asioita itsestään. Arvioimalla suhdetta toisiin, omaan yhteisöön, ihminen arvioi käsitystä itsestä. Tämän pohdinnan kautta ihminen löytää oman kehollisuutensa sekä seksuaalisuutensa yhteisön jäsenenä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 37.)

3.1 Kehokasvatus

Kehokasvatuksen tarkoituksena on vahvistaa lapsen osaamista ja tietoutta kehollisuudesta, kehoitsetunnosta, sukupuolisuudesta, kehon tuntemuksista sekä moninaisuudesta. On kasvattajan rooli kertoa varhaiskasvatusikäiselle kehokasvatukseen liittyvistä asioista. Kattavan kehokasvatuksen kautta lapsi oppii muun muassa oman kehon, sukupuolten monimuotoisuuden ja moninaisuuden arvostamista. (Cacciatore 2007, 197; Väestöliitto 2016b.)

Varhaiskasvatusikäinen kommunikoi vuorovaikutuksessa ensimmäisenä kehollaan ja sanattomasti. Syntymästään aina viiteentoista kuukauteen saakka lapsi on vuorovaikutuksessa varsinaisesti vain kehollisen viestinnän avulla. Ennen puheentuottamista hän oppii läheisyyden ja kehon eleiden avulla kuinka paljon häntä arvostetaan ja saavuttaa näin turvallisuudentunteen. (Svennevig 2005, 39.) Puhe- ja keskustelukyvyn kehittyttyä varhaiskasvatusikäinen lapsi kyselee kehonosien tarkoituksista ja oppii asenteita sekä arvoja eleiden ja muiden sanattomien viestien kautta (Kauppinen ym. 2016, 2–7).

Suojeleva ja hyväksyvä kosketus sekä hoiva toimivat perustana lapsen tasapainoiselle turvallisuudentunteen kehittymiselle (Mattila 2014, 62). Eri tutkimustulokset näyttävät, että läheisyys ja hoiva parantavat fyysistä ja henkistä terveydentilaa. Tutkimuksissa käytettiin aina kahta joukkoa. Esimerkiksi Spitz (1945–46) tutki erilaisten lastenkotien vaikutusta lapsen kehitykseen. Toisessa lastenkodissa lapsi sai hellimistä ja kosketusta hoitajiltaan säännöllisesti, ja toisessa kosketusta ja huomionantoa ei ollut kuin perustarpeita hoidettaessa. Lapset, jotka saivat läheisyyttä sekä positiivista kosketusta selvisivät paremmin sairauksista, kylmästä ja nälästä. Hellimiskokemusta vailla olleilla lapsilla koskemattomuus ja läheisyyden puute johtivat perussairauksien lisäksi apatiaan tai jopa masennukseen. Hyvä kosketus johtaa siis hyvinolontunteeseen, joka rauhoittaa sekä rentouttaa. (Svennevig 2005, 46–55.)

Keho viestii myös tunnetiloistamme. Sen eleet, liikkeet ja asennot kertovat toiselle ihmiselle mitä olemme hänestä mieltä tai olemmeko kiinnostuneita hänen puheestaan. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 43.) Kasvattajan tulee kertoa lapselle kehon eleiden ja tuntemusten merkityksestä, jotta hän oppii itsensä säätelyä, luomaan ja puolustamaan rajojaan sekä ymmärtämään itseään.

3.2 Tunnekasvatus

Tunnekasvatuksen tavoitteena on opettaa lapselle tunnetaitoja ja kertoa hänelle erilaisista tunteista (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 84). Varhaiskasvatusikäinen tuntee eri ikävaiheissa tunteet eri tavoin. Esimerkiksi taaperoikäinen näyttää tunteensa avoimen voimakkaasti ja etsii omaa tapaansa ilmaista itseään. Kasvattaja voi sanoittaa lapselle eri tunteita sekä osoittaa hyväksyttävät tavat ilmaista niitä. (Väestöliitto 2016a) Tunteiden ymmärtäminen on kuitenkin yksilöriippuvaista, ja usein erilaisesta kulttuuriperimästä tulevat ihmiset kokevat tunteet sekä niiden ymmärtämisen eri tavoin, ja siksi kasvatuksen ja tunteiden suhde on kasvattajan itsensä kulttuuri- ja arvopohjista lähtevää toimintaa (Puolimatka 2004, 19).

Tunteiden tarkoitus on muuttunut vuosien saatossa. Ennen tunteet suojasivat hyvinvointiamme esimerkiksi kertomalla vaarasta pelon ja säikähdyn avulla. Nyt ne puolustavat meitä hieman erilaisilta asioilta (esim. pelko kiusatuksi tulemisesta). (Cacciatore & Karukivi 2014, 18–19.) Tunteet ovat siis viestinvälitys- ja tiedonkäsittelyjärjestelmä, jonka tarkoituksena on suojata meitä (Johnson 2015, 58). Aina tunteet eivät kuitenkaan kerro täsmällistä tietoa ja saavat meidät toimimaan itsekkäästi. Esimerkiksi sisarukselleen kateellinen lapsi näkee tilanteessa epäkohdan häntä itseään kohtaan, eikä osaa katsoa tilanteen kokonaiskuvaa. (Puolimatka 2004, 40–41.)

Tunteita ja niiden nimeämistä opitaan jo varhaiskasvatusiässä. Vauva oppii kasvattajiltaan ilmeiden, eleiden sekä tunneilmausten kautta luottamusta itseensä ja toiseen ihmiseen. Näiden opittujen tietojen perusteella hän luo itselleen ymmärryksen tunteista sekä niiden (hyväksytystä) ilmaisusta. (Cacciatore 2007, 255–256.) Taaperoikäinen hakee tapoja ilmaista tunteitaan. Esimerkiksi rakkauden ja vihan tunne tuntuu kehossa ja näyt-

täytyy usein tekoina ennen kuin lapsi osaa sanoittaa niitä. Leikki-ikäinen alkaa kehittämään mielikuvitustaan ja saa kautta sen pelkoja, jotka voivat tuntua aikuisesta oudoilta. (Kauppinen ym. 2016, 2-6.) On kuitenkin ymmärrettävä, että tunteita ei voi kasvattaa. Tunteita ja niiden tulkintaa opitaan muiden ihmisten ja ympäristön avulla, sekä omien temperamentti- ja persoonallisuuden kautta. (Puolimatka 2004, 41–44.)

Kuva ja tunne itsestä vaikuttavat kaikkeen toimintaamme. Hyvinvoiva, itseensä ja toimintaansa tyytyväinen ihminen on tasapainoisempi sekä valmiimpi vastaanottamaan elämässä tapahtuvia muutoksia ja haasteita. Tuntemus itsestä ja oman minän vahvuudesta voi kuitenkin vaihdella, jopa päivittäin, eikä ole näin ollen muuttumaton olotila (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 29–30). On tavallista, että ihminen käy läpi elämässään erilaisia aikoja, niin hyviä kuin huonoja, mutta itsetunnon vahvuudesta riippuen ihminen on valmiimpi vastaanottamaan ja selviämään tilanteista nopeammin (Cacciatore ym. 2008, 112).

3.3 Turvataitokasvatus

Turvataitokasvatus on osa tunnekasvatusta, jonka avulla lapsi oppii itsensä puolustamista sekä rajojen vetämistä. Turvataitokasvatuksen tärkein tehtävä on ehkäistä lasta joutumasta vakaviin väkivallan, houkuttelun ja ahdistelun tilanteisiin. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 79–81.) Sen tarkoituksena on myös lisätä lapsen voimavaroja sekä tietoa oikeuksistaan (Aaltonen 2012, 11).

Lapsi saattaa kokea monenlaisia hyväksikäytön tai väkivallan tilanteita ja kansainvälistymisen myötä lapset ovat ikään katsomatta alttiina väkivallan näkemiselle. Esimerkiksi lapsi saattaa nähdä väkivaltaa lehtien, television ja mainosten kautta, eivätkä aikuiset voi aina vaikuttaa lapsen näkemisiin tai kokemuksiin hänen kasvaessaan. (Lajunen, Andell, Jalava, Kemppainen, Pakkanen & Ylenius-Lehtonen 2005, 18–19.) Turvataitojen avulla varhaiskasvatusikäinen voi oppia keinoja puolustaa ja suojata itseään niissä tilanteissa, joissa turvallinen ja luotettava aikuinen ei ole läsnä. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 96–97).

Lapselle on kehitetty uhkaavilta tuntuviin tilanteisiin yleinen ohjeistus: sano ”Ei!”, poistu paikalta ja etsi turvallinen aikuinen johon luotat ja kerro hänelle tapahtuneesta. Varhaiskasvatusikäiselle lapselle voidaan jo kertoa, että aina saa sanoa ei, jos jokin tuntuu epämiellyttävältä. Näin lapsi harjoittelee omien rajojen vetämistä ja oppii, että kaikki väkivalta on kiellettyä. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95–96.) Lapsi saa turvataitokasvatusta niin kotoa kuin päivähoidosta. Yhteisvastuullisesti toteutettu turvataitokasvatus edistää lapsen oppimisen ja kasvun edellytyksiä sekä turvallisuuden tunnetta ja hyvinvointia lapsiryhmässä ja kotona. (Lajunen ym. 2005, 32–33.)

Turvataitojen olennaisin osa on vahvistaa lapsessa suojaavia taitoja ja kykyjä. Teemoja osana turvataitokasvatusta voivat olla esimerkiksi lapsen arvokkuuden ja ainutlaatuisuuden korostaminen, ihmissuhdetaitojen opettelu ja ”kyllä minä pärjään” (eli tapoja miten selvitä uhkaavissa tilanteissa). Turvallinen ja luotettava kasvattaja voi turvataitokasvatuksen avulla auttaa lasta ymmärtämään, että lapsella on oikeus määritellä omat tunteensa sekä rajansa muiden ihmisten läheisyydessä, ja saada lapsi käsittämään omat oikeutensa. (Lajunen ym. 2005, 29.)

4 VARHAISKASVATUSIKÄISEN SEKSUAALISUUDEN TUKEMINEN JA PUHEEKSIOTTAMINEN

Varhaiskasvatusiässä keho-tunne-turvataitokasvatusta tapahtuu päivittäisten toimintojen, arjen eri tilanteiden sekä tapakasvatuksen kautta. Tällöin seksuaalisuudesta puhuminen ja seksuaalisuuden tukeminen tapahtuu pienissä kohtaamisissa sekä vuorovaikutustilanteissa.

Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuutta voivat tukea lapsen läheiset aikuiset (vanhemmat, huoltajat, sukulaiset), varhaiskasvatuksen sekä neuvolan ammattilaiset ja auktorisoidut seksuaalikasvattajat (Cacciatore, Ingman-Friberg & Friberg-Hommas 2016, 53). Ei ole välttämätöntä tai aina edes mahdollista, että varhaiskasvatusikäisen lapsen elämässä olisi lähipiirin ulkopuolelle kuuluvaa seksuaalikasvatuksen ammattilaista. Toivottavaa on, että lähipiiriin kuuluva vastuullinen aikuinen hankkii tietoa ja ottaa vastuuta lapsen keho-tunne-turvataitokasvatuksesta.

Seksuaalikasvatuksen antajalta vaaditaan tietoisuutta, tavoitteiden asettamista, ajankohittaisen tiedon sisäistämistä ja ymmärrystä omien taustojen vaikuttavuudesta seksuaalikasvatukseen. Lapsen lähipiiriin kuuluva vastuullinen aikuinen voi keskustella lapsen kanssa seksuaalisuudesta ja toteuttaa keho-tunne-turvataitokasvatusta. Tärkeää on, että lapsi saa oikeaa tietoa oikeaan aikaan, tietoa tiedon päälle kerrostamalla. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008 26, 186–187.)

Seksuaalisuuden puheeksiottaminen ja käsitteleminen edellyttää aikuiselta sensitiivisyyttä, erilaisuuden hyväksyntää ja ymmärrystä. Puheeksiottotilanteessa kaikilla on oma henkilökohtainen ja yksilöllinen näkemyksensä seksuaalisuudesta. (Ryttyläinen & Valkama 2010, 129.) Seksuaalisuuden käsittely vaatiikin seksuaalikasvatuksen antajalta oman seksuaalisuutensa kohtaamista sekä siihen liittyvien arvojen ja asenteiden pohtimista (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 64–65). Näin hän voi kohdata omat ennakkoluulonsa ja -tietonsa ennen kuin jakaa niitä eteenpäin.

Keskusteltaessa lasten kanssa seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä asioista, olisi muistettava, että myös lapsella on oikeus päättää omasta seksuaalisuudestaan (Bildjuschkin

& Ruuhilahti 2010, 65). Seksuaalisuuden itsemääräämisoikeus on yksi tärkeimmistä seksuaalioikeuksista (Bildjuschkin 2015, 13). Aikuisella on silti vastuu suojella lasta ikä- tai kehitystasoon kuulumattomilta asioilta, mutta lapsella on oikeus henkilökohtaiseen seksuaaliseen kasvuun (Kinnunen 2003, 195–196).

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten avuksi on vuonna 2016 julkaistu kirja: *Keho on leikki – Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Kyseinen kirja pohjaa vuosina 2013 ja 2014 Väestöliiton toteuttamaan ”*Pusuhippaa, lääkarileikkejä ja haikaravauvoja, tavallista arkea vai tarua 0–6-vuotiaiden lasten päivähoidosta ja kodeista*” pilottitutkimukseen. Tutkimuksesta on käytetty myös nimeä Laseke-tutkimus. Tutkimuksen kysely oli suunnattu varhaiskasvatusikäisten lasten vanhemmille sekä varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Laseke-tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa siitä, miten lapsen seksuaalisuus näyttäytyy päivähoidossa ja kotona sekä, mitkä asiat lasten kasvattajat kokevat haastaviksi varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuden tukemisessa ja seksuaalikasvatuksessa. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 15–16.)

4.1 Varhaiskasvatusikäisten seksuaalisuuden tukeminen läheisten aikuisten toimesta

Lapsen läheiset aikuiset vastaavat hänen hoitamisestaan, suojelemisestaan, huolenpidostaan ja kasvatuksesta. Lapsen vanhemmat ovat ensisijaisesti vastuussa, että lapselle puhutaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja että seksuaalikasvatusta annetaan. (Cacciatore 2007, 42.) Seksuaalisuudesta puhuminen ja sen tukeminen vaatii lähipiiriltä päätöksen käsitellä seksuaalisuutta yhdessä sovitulla tavoilla, samalla ottaen huomioon lapsen temperamentin, persoonallisuuspiirteet sekä ikä- ja kehitystason (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 8, 47–48).

Lapsen kanssa seksuaalisuudesta puhuminen tapahtuu osana päivän toimia. Lapsi tutkii itseään sekä ympäristöään ja kysyy näkemästään läheiseltä aikuiselta. Lähipiiriin kuuluva aikuinen voi jatkaa keskustelua aiheesta, joka hämmentää lasta, ja näin edistää lapsen ymmärrystä seksuaalisuudestaan. (Ahtola 2016.) Varhaiskasvatusikäinen lapsi haluaa oppia uutta ja saada lisää tietoa. Läheiset tukevat lapsen seksuaalisuuden kehittymistä parhaiten vastaamalla hänen kysymyksiinsä häpeilemättä ja ikätason huomioiden. (Kauppinen ym. 2016, 2-7.)

Lapsen läheiset tuntevat lapsen ja hänen kehityksensä vaiheet, mutta heille ei välttämättä ole täsmällistä ja tutkittua tietoa varhaiskasvatusikäisen seksuaalisuuden kehitysvaiheista. Tästä syystä on tärkeää, että kasvatustyötä tehdään yhteistyössä varhaiskasvatus- ja terveystieteiden ammattilaisten kanssa. Näin lapsi oppii, että hänen kasvuaan tukevat tasapuolisesti niin oma perhe kuin päivähoitokin. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 67–68.)

4.2 Lapsen seksuaalisuuden tukeminen varhaiskasvatuksen ammattilaisen toimesta

Varhaiskasvatuksen ammattilaisen, kuten lastentarhanopettajan, tulisi olla valppaana, kun lapselle herää kysymyksiä tai hän osoittaa kiinnostusta kehoon, tunteisiin ja turvataitoihin liittyviin asioihin. Varhaiskasvatusikäinen lapsi esimerkiksi tutkii itseään ja muita lapsia pottahetkillä sekä harjoittelee hygieniaan liittyviä asioita päivähoidossa. Hän saattaa osoittaa aikuiselle kiinnostuksensa sanattomasti tai sanallisesti. Kun aikuinen sitten vastaa lapsen pieniin viesteihin, oppii hän olevansa huomioitu ja tärkeä. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 64–66.) Seksuaalikasvatuksen antajan tulee olla herkkyyttä havaita sopiva ajankohta sekä tunnelma seksuaalisuudesta puhumiseen ja reagoida sanattomiin viesteihin (Ryttläinen & Valkama 2010, 138).

Varhaiskasvatuksessa lapsen seksuaalisuutta tuetaan osana siisteys- ja tapakasvatusta sekä muuta arkea. Laseke-tutkimuksesta (2013) saadun tiedon mukaan lapset pohtivat päiväkodissa paljon raskautta ja lasten syntymää sekä ovat uteliaita kehoaan ja sen toimintoja kohtaan. Keho-tunne-turvataitokasvatusta annetaan lapsille mahdollisuuksien mukaan ja asioiden tullessa esille. (Ingman-Friberg 2016, 41–45). Seksuaalisuudesta puhuminen on tärkeää, sillä puhumattomuus vaikuttaa negatiivisesti lapsen minäkuvan rakentumiseen (Cacciatore 2007, 41–45).

Varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja lapsen lähipiirin on hyvä olla samalla viivalla puhuttaessa seksuaalisuudesta, jotta lapsi ymmärtää, että hän voi jakaa mielteensä kenen tahansa läheisen aikuisen kanssa. (Ryttläinen & Valkama, 2010, 141.) Tavoitteena on, että lapsi saa riittävästi kehitykseen sekä ikään sopivaa tietoa ja kasvatusta. Edellytyksenä on kasvatuskumppanuuden kautta luodut raamit lapsen seksuaalikasvatuksessa

(kuva 2) (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 60). Vuonna 2017 voimaan tulevaan normiperusteiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan on kirjattu, että varhaiskasvatuksen tulee olla sukupuolisensitiivistä ja varhaiskasvatusalalla työskentelevien tulee linjata työnsä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistäväksi. Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuteen liittyvät asiat otetaan myös kattavammin huomioon uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. Lasta esimerkiksi tuetaan kunnioittamaan ja suojaamaan omaa ja toisten kehoa. (Opetushallitus 2016, 23, 30–32).

Lasten kanssa työskentelevän ammattilaisen on huomioitava lapsen yksilöllinen tapa käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Seksuaalikasvatusta suunniteltaessa hän voi hyödyntää tätä tietoa. Työntekijän tulisi havainnoida lapsen tarvetta keho-tunneturvataitokasvatukseen ja ottaa seksuaalisuuteen liittyvät asiat esille, mikäli lapsi ei ota asiaa puheeksi. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 94.)

Seksuaalisuuden puheeksiottoon työntekijälle on kehitetty esimerkiksi ASK-puheeksiottomalli, jonka tarkoituksena on toimia muistisääntönä puheeksiotto-tilanteissa. ASK-malli muodostuu kolmesta kohdasta, jotka ovat tietoisuus (Awareness), herkkyys (Sensitivity) ja tiedot (Knowledge). (Bildjuschkin 2015, 23.) ASK-malli sopii terveystieteen lisäksi kasvatusta ja sosiaalialalle. Varhaiskasvatusalalla mallia voitaisiin hyödyntää seuraavasti. Työntekijän tulisi tiedostaa ja tunnistaa (Awareness) varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet sekä lapsen tarvitsema tuki. Työntekijällä olisi oltava herkkyys (Sensitivity) aistia milloin lapsi tarvitsee tietoa tilanteen, ikänsä ja kehityksen vaatimalla tavalla. Työntekijän kuuluisi myös hankkia ajantasaista tietoa (Knowledge) varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuudesta ja keho-tunneturvataitokasvatuksesta ja toimia sen avulla. On myös tärkeää, että työntekijä tuntee itse lapsen ja hänen henkilökohtaiset piirteensä seksuaalisuudesta puhuttaessa. (Bildjuschkin 2015, 23.)

Seksuaalisuutta koskevat asiat tulisi ottaa puheeksi myös lapsen vanhempien tai huoltajien kanssa. Kasvatussyhteistyön osana varhaiskasvatuksessa lapsen vanhemmat ja henkilöstö sitoutuvat tietoisesti toimimaan lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemiseksi. Huoltajilla on lapsen ensisijainen kasvatust vastuu ja -oikeus, mutta varhaiskasvatuksen ammattilaisilla on tieto ja osaaminen. (Stakes 2005, 31.) Esimerkiksi varhaiskasvatuksessa työskentelevän sosionomin työelämävalmiuksiin kuuluu tukea yksilöiden

kasvua osana perheiden arkea ja yhteen sovittaa asiakkaille palveluita, jotka voivat toimia muutoksen eteenpäin viejinä (Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit 2016). Lastentarhaopettajan roolissa hän voi ottaa seksuaalisuuteen liittyvät asiat puheeksi osana arkipäiväistä kohtaamista tai keskustella asiasta syvemmin osana varhaiskasvatuskeskustelua.

KUVA 2. Puhumalla asiat selviää. Tavoite ja edellytykset seksuaalisuuden puheeksiottoon kasvatusyhteistyössä. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 60.)

5 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET

Opinnäytetyöni tarkoitus on edistää lapsen lähipiirin tietoisuutta ja ymmärrystä varhaiskasvatusikäisten seksuaalisuudesta. Opinnäytetyön osana tuotettu opas pyrkii antamaan varhaiskasvatusikäisen lapsen lähipiiriin kuuluvalle aikuiselle tietoa, kuinka seksuaalisuus näyttäytyy varhaiskasvatusiässä sekä miten sen kehittymistä voi tukea.

Opinnäytetyön tavoitteet:

- Työn tavoitteena on tuottaa ajankohtainen ja informatiivinen keho-tunneturvataitokasvatuksen opas.
- Työn tavoitteena on lisätä varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaaliterveyttä tiedottamalla lapsen lähipiiriä.
- Oppaan tavoitteena on olla visuaalisesti houkutteleva.

Pidemmän aikavälin tavoitteena:

- Työn tavoitteena on auttaa kasvattajia ymmärtämään varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuteen kuuluvia asioita.
- Työn tavoitteena on edistää seksuaalisuuden puheeksiottoa jo varhaislapsuudessa.
- Työn tavoitteena on edistää yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista.

Henkilökohtaisena tavoitteenani on tuottaa laadukas ja monipuolisesti käsitelty keho-tunneturvataitokasvatuksen opas. Tarkoituksena on, että opas on hyödyllinen myös niille joilla ei ole aiempaa kokemusta varhaiskasvatusikäisen keho-tunneturvataitokasvatuksesta. Työelämäyhteistyökumppanini Sexpo-säätiön tavoite oli saada mahdollisimman informatiivinen, hyödyllinen sekä sukupuolisensitiivinen opas, jota voisi hyödyntää esimerkiksi seksuaalivalistuksen osana.

6 OPPAAN TYÖSTÄMINEN

Varhaiskasvatusikäisten lasten lähipiirille on tarjolla seksuaalikasvatuksen materiaaleja. Esimerkiksi Väestöliitto on luonut Lapsi ja seksuaalisuus nettisivut, jotka ohjaavat lapsen läheistä tutustumaan pienen lapsen seksuaalisuuteen liittyviin asioihin. Sivuilla voi tutustua keho-, tunne- ja turvataitokasvatukseen sekä tapoihin tukea varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuutta. Palvelusta löytyy myös tulostettavia valmiita materiaaleja, kuten julisteita, joita kasvattaja käyttää. Lapsi ja seksuaalisuus –sivuston uusimmat materiaalit ovat *turvataidot ja lapsen keho* ja *Tue lapsen kehitystä! Ikätasoinen, lapsilähtöinen seksuaalikasvatus* julisteet (2016). (Väestöliitto 2016a.)

Materiaaleja on kohdennettu myös sosiaali- ja terveysalalla työskenteleville ammattilaisille. Raisa Cacciatore ja Eija Korteniemi-Poikela (2000; 2015) ovat tehneet Seksuaalisuuden portaat -mallin, jonka avulla myös varhaiskasvatuksen ammattilaiset tutustuvat alle kouluikäisten lasten seksuaalikasvatukseen. WHO on määritellyt hyvän seksuaalikasvatuksen sisältöä seksuaalikasvatuksen standardeissa (WHO 2010). Katriina Bildjusckin ja Susanna Ruuhilahti (2012) ovat kirjoittaneet *Mitä ihmettä? seksuaalikasvatasta 3–9-vuotiaille* -oppaan ammattilaisille. Muun muassa edellä mainittujen materiaalien innoittamana syntyi myös KEHO-TUNNE-TURVATAITO! -oppaan idea. Oppaassa on kootusti tietoa keho-tunne-turvataitokasvatuksesta ja varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuteen kuuluvista asioista. Lukija voi hyödyntää oppaan tietoa tai tutustua aiheeseen syvemmin tutki-osioiden avulla. Opas herättelee lukijaa eli lapsen lähipiiriin kuuluvaa aikuista pohtimaan varhaiskasvatusikäisen seksuaalisuuden lisäksi omaa seksuaalisuuttaan. Tästä syystä koen oppaan olevan oiva lisä jo tuotettujen materiaalien rinnalle.

6.1 Työelämän yhteistyökumppani opinnäytetyössä

Työelämän yhteistyökumppaninani toimii Sexpo-säätiö. Vuonna 1969 perustetun Sexpo-säätiön tavoitteena on olla seksuaalisuuden ja ihmissuhteiden asiantuntija tarjoamalla neuvontaa, konsultointia, terapiaa ja koulutusta (Sexpo-säätiö 2016). Yhteistyö alkoi aloitteestani sekä kiinnostuksestani Sexpo-säätiötä kohtaan. Opinnäytetyöni aihealueen

vuoksi halusin löytää työelämäyhteistyötahon, jolla olisi antaa ajankohtaisella tiedolla oppaalle lisäarvoa ja mahdollisesti edellytykset myös jakaa opasta eteenpäin. Kehittämispainotteisessa opinnäytetyössä tärkeää on työelämäyhteistyö, jotta tuotettu materiaali olisi hyödynnettävää ja nykytilannetta kuvaavaa (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 23).

Sexpo-säätiö toteuttaa seksuaalikasvatuskoulutusta ja seksuaalikasvatusta seksuaalivaltuksensa osana. Seksuaalikasvatustopintopisteet ovat 30 opintopisteen laajuinen koulutus, joka antaa valmiudet toteuttaa laadukasta ja eettistä seksuaalikasvatusta, -valistusta sekä -opetusta. Tässä koulutuksessa käsitellään laajasti myös varhaiskasvatustahojien lasten seksuaalisuutta ja seksuaalikasvatusta. Sexpo-säätiö antaa myös seksuaalikasvatusta kouluikäisille ja nuorille aikuisille. Esimerkiksi Sexpo-säätiön nettisivuilla voi kysyä seksuaalisuudesta ja ihmissuhteista. (Sexpo-säätiön nettisivut 2016.)

Opinnäytetyön suunnitelman edetessä otin yhteyttä Sexpo-säätiöön ja tiedustelin kiinnostaisiko heitä kyseinen opas. Sexpo-säätiön edustaja kiinnostui yhteistyöstä sekä aihealueesta. Ensimmäisten tapaamisten yhteydessä muodostui kuva siitä, minkälaista opasta Sexpo kaipasi ja mitä he voisivat mahdollisesti tuottaa. Sexpo-säätiön edustajat Tiina Vilponen ja Anni Ahtola ovat omalla ammattitaidollaan edistäneet työn informatiivisuutta, luotettavuutta, oikeellisuutta sekä nykyaikaisuutta. (Vilponen & Ahtola 2016.)

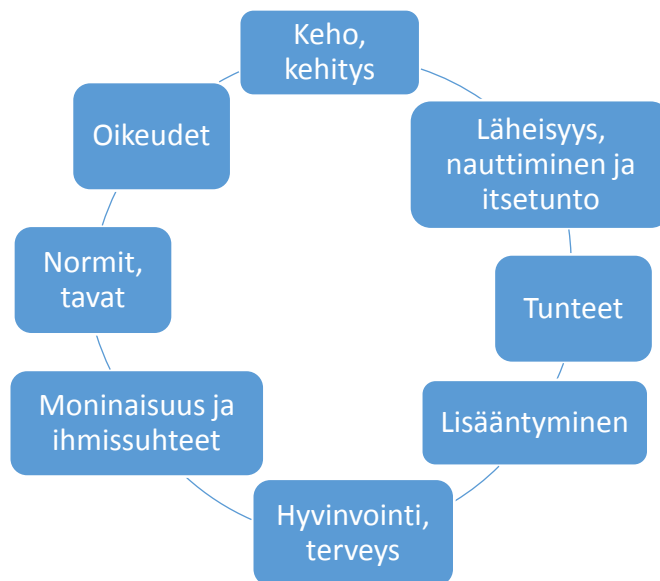
6.2 Kohderyhmä

Työn kohderyhmänä on varhaiskasvatustahojien lapsen lähipiiri, erityisesti kasvattajan roolissa olevat henkilöt. Opas on kohdennettu varsinkin varhaiskasvatustahojien vanhemmille, lastentarhaopettajille ja -hoitajille, harrastusten ohjaajille sekä muille lapsen elämässä oleville aikuisille. Opasta voi lukea ja hyödyntää, vaikka ei olisi aiempaa kokemusta varhaiskasvatustahojien lapsen kasvatuksesta tai kasvatustehtävästä. Lähipiiriin kuuluvan jäsenen ei siis tarvitse tietää lasten keho-tunne-turvataitokasvatukseen kuuluvista asioista ennen oppaaseen tutustumista.

6.3 Oppaan suunnittelu

Opas muodostettiin ”jokaisen seksuaalisuus muodostuu omalla tavalla, pala palalta”-ideologian kautta, ja samaa ajatusta on hyödynnetty sekä tekstissä että kuvituksessa. Idea muodostui Sexpon edustajien kanssa käydyissä keskusteluissa. Ajatus on, että jokaisella ihmisellä on oikeus rakentaa seksuaalisuuttaan itse parhaaksi kokemallaan tavalla. Voidaankin sanoa, että liike suuntaan tai toiseen auttaa ihmistä ymmärtämään seksuaalisuuttaan. (Vilponen & Ahtola 2016.)

Teoreettisena lähtökohtana opinnäytetyölle on lähdemateriaaleihin perehtyminen lapsuuden seksuaalisuudesta, seksuaalikasvatuksesta ja -terveydestä. Oppaan idean sekä kohderyhmän selkeytymisen jälkeen paneuduin teoreettiseen ja ajankohtaiseen tietoon. Etsin tietoa monipuolisesti eri lähteistä. Käytin oppaan laatimisessa Sexpo-säätiön edustajien haastatteluiden lisäksi esimerkiksi Väestöliiton lapsi ja seksuaalisuus -sivustoa, Katriina Bildjuschkin ja Susanna Ruuhilahden kirjoja sekä WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeita ja niiden mukaan tehtyjä hyvän seksuaalikasvatuksen aihealueita (kuva 3).

KUVA 3. WHO:n seksuaalikasvatuksen standardien mukaan tehty hyvän seksuaalikasvatuksen kahdeksan aihealuetta. (WHO 2010; Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 12–13.)

Oppaan aihealueet muotoutuivat lähdemateriaalin, haastatteluiden sekä omien kiinnostuksen kohteideni mukaan. Lähdemateriaaleista ilmeni, että tärkeimmät teemat lasten

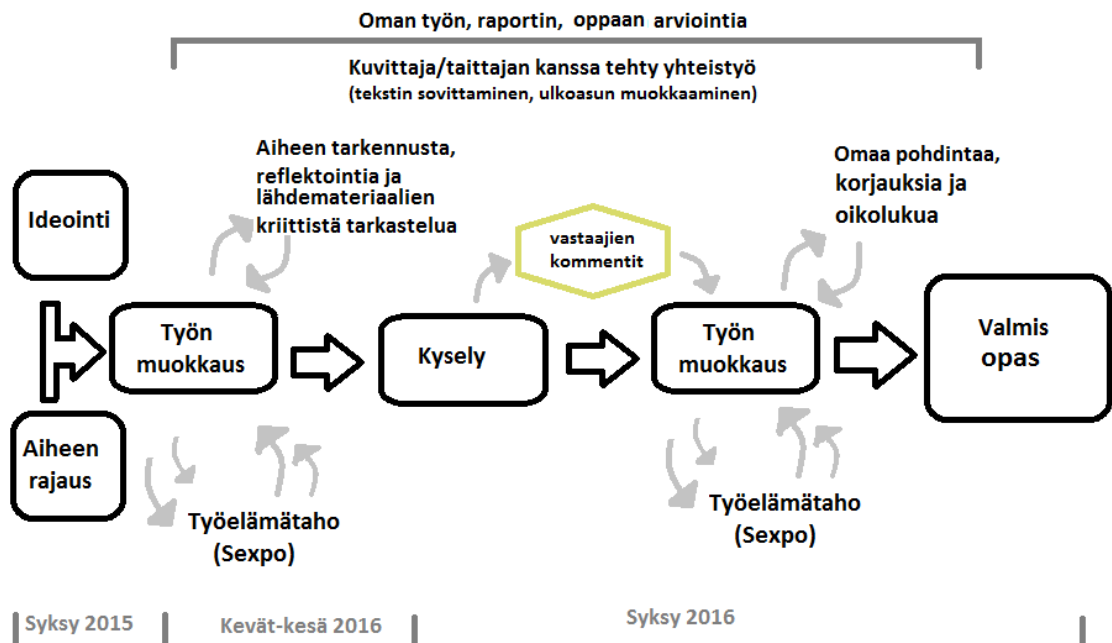
seksuaalikasvatuksessa ovat kehollisuus sekä tunteet. Kehollisuuteen varhaiskasvatuksessa linkittyvät kehoon ja läheisyyteen tutustuminen sekä kehonkuvan muodostuminen (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, 25). Tunteet sekä tunnetaidot taas ovat osa joka päiväistä toimintaa ollessamme vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin (Peltonen 2000, 13). Itse koin tärkeäksi laatia johdonmukaisesti etenevän, mielenkiintoisen ja monipuolisesti tietoa tarjoavan oppaan seksuaalikasvatuksesta.

Sexpo-säätiön haastatteluissa tärkeimmäksi asioiksi keho- ja tunnekasvatuksen lisäksi nousivat moninaisuuden kunnioittaminen, sukupuolisensitiivisyys, turvataitokasvatus ja seksuaalisuuden puheeksiottaminen. Oppaasta toivottiin materiaalia, joka perustuu tutkittuun, ajankohtaiseen tietoon ja joka huomioi moninaisuuden kaikessa sen laajuudessaan. Sen sisällön haluttiin todentavan lapsen yksilöllisyyden kunnioittamista ja aidon kuulemisen tärkeyttä. Oppaan toivottiin myös auttavan ammattilaisia ottamaan seksuaalikasvatus osaksi varhaiskasvatusta entistä rohkeammin. (Vilponen & Ahtola 2016.) Yksi Sexpon toiminnan keskeinen lähtökohta on lainsäädäntö. Oppaassa tämä toteutuu esimerkiksi lapsen edun näkökulman kautta. Sexpo-säätiölle ominainen materiaali on sellainen, joka löytää johonkin tuttuun aiheeseen uuden näkökulman. (Ahtola 2016.)

Lähdemateriaalin ja haastatteluiden avulla rajasin oppaan keho-tunne-turvataitokasvatukseen, koska varhaiskasvatuskäisen lapsen seksuaalikasvatus perustuu pääsääntöisesti näihin kolmeen osaan. Aiheen rajausta tapahtuu läpi opinnäytetyöprosessin, mutta rajaus on olennaisinta prosessin käynnistyessä (Hakala 2004, 62). Opinnäytetyön raportointi sekä produkti jäsentyvät kuitenkin vaiheittain lopulliseen muotoonsa, koska oma kompetenssi kasvaa työn edetessä (Vilkkä & Airaksinen 2003, 68). Lähdemateriaalien kautta koin tärkeäksi käsitellä oppaassa myös varhaiskasvatuskäisten lasten seksuaalioikeuksia ja määritellä, kuka lasta voi seksuaalikasvattaa.

KEHO-TUNNE-TURVATAITO! –oppaan eteneminen tapahtui prosessinomaisesti (kuva 4). Opinnäytetyön ideoinnin aloitin syksyllä 2015 ja työ eteni suunnitelmavaiheeseen keväällä 2016, jolloin otin yhteyttä Sexpo-säätiöön. Kevään 2016 aikana rajasimme aihetta Sexpo-säätiön edustajien ja oppaan kuvittaja-taittajan kanssa. Oppaan tekstien sisältöä tarkasteltiin useaan otteeseen. Esimerkiksi moninaisuus-teema oli tärkeä rakentaa sukupuolisensitiiviseksi ja moninaisuutta arvostavaksi. Kysely toteutettiin vasta kun työ oli päällisin puolin valmis. Kyselystä saatujen kommenttien perusteella hioin opasta

paremmaksi. Itsearviointia ja omaa pohdintaa toteutin läpi opinnäytetyön, mutta erityisesti sen viimeisessä muokkausvaiheessa.

KUVA 4. KEHO-TUNNE-TURVATAITO! -oppaan eteneminen ideoinnista toteutukseen.

6.4 Oppaan toteutus

Opas muotoutui lopulliseen muotoonsa syksyn 2016 aikana. Kehokasvatukseen linkittyivät kehollisuus, kehoitsetunto, moninaisuus sekä ihmissuhteet. Tunnekasvatusosiossa käsittelem minäkuva, identiteettiä, tunteita, arvoja sekä asenteita ja lapsen erilaisia rooleja (kuten isosisarus tai kaveri). Turvataitokasvatuksessa tarkastelin turvataitojen merkitystä. Turvataitoihin liitin myös turvataito-ohjeen, mediakasvatuksen sekä seksuaalisuuteen liittyvien asioiden puheeksiottamisen. Käsittelem oppaassa mediakasvatusta, koska lapsi kohtaa elämänsä aikana erilaisia mediasisältöjä (musiikkia, videoita, mainoksia). Tämä sisältö voi vaikuttaa lapsen minäkuvaan tai kehoitsetuntoon, ja tästä syystä lapselle on hyvä opettaa medialukutaitoa. Valmis opas löytyy liitteistä (Liite 1) ja Sexpo-säätiöltä painettuna sekä sähköisenä versiona alkuvuodesta 2017.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on herätellä lapsen lähipiiriin kuuluvaa aikuista pohtimaan. Tekstin tueksi kehitin tee- ja pohdi-osiot, jotka auttavat lukijaa syventymään kappaleessa käsiteltyihin aiheisiin. Pohdi-osiot sisältävät kysymyksiä käsitellystä aiheesta niin lapsen kuin aikuisen näkökulmasta. Tee-osion tavoitteena on edistää lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta. Tämä osio antaa aikuiselle myös konkreettisen keinon tukea varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalista kehitystä. Näiden lisäksi kehitin tutki-osiot. Tutki-osioihin on listattu lukijalle lähdemateriaalia suoran linkin muodossa. Sen avulla oppaan lukija voi tutustua heti aihealueeseen tarkemmin esimerkiksi Väestöliiton sivuilla. Linkit toimivat vain, jos opasta luetaan tietokoneella internetyhteyden ollessa päällä. Lukija voi kuitenkin hyödyntää lähdemateriaalia myös oppaan painetussa versiossa esimerkiksi googlettamalla tutki-osioissa näkyvät asiat.

Oppaan ulkoasun rakenne tarkentui työn edetessä. Ulkoasun oli tarkoitus olla lapsekas ja innostava, joten kuvituksen sisältö päätettiin painottaa ”sirkus”-teemaan. Lopullisessa työssä ”sirkus”-teema näyttäytyy erityisesti värimaailman kautta. Kuvat valikoituivat tunnemaailmojen kautta esimerkiksi näyttämällä seksuaaliseen hyvinvointiin liittyvässä aiheessa tyytyväinen ja arvostettu lapsi. Yksi osa kuvitusta ovat palapelin palat, jotka lopulta toimivat yhdistävänä tekijänä eri aihealueiden välillä. Palapelin palojen idea syntyi ajatuksesta: ”lapsen seksuaalisuus muotoutuu pala palalta”. Oppaan visuaaliseen ulkoasuun ja taittoon vaikuttaneet tekijät löytyvät perusteltuina liitteistä. (Liite 2)

Oppaan kuvitus ja taitto on tehty yhteistyössä graafista suunnittelua opiskelevan Hanna Kainulaisen kanssa. Kuvitus syntyi teeman ja keskustelujemme pohjalta. Kainulainen toteutti oppaan visuaalisen osan antamieni ideoiden ja ohjeiden pohjalta. Yhteistyö Kainulaisen kanssa toimi sujuvasti, vaikka oppaan kuvitus sekä taitto tehtiin täysin internetin ja Skypen välityksellä.

6.5 Oppaan arviointi

Toteutin arvioinnin kyselylomakkeella sekä itsearviointina. Lisäksi työelämänyhteistyökumppanini kommentoi ja arvioi opasta sen edetessä. Kyselylomake (Liite 3) jaettiin sähköpostin välityksellä viidelletoista ihmiselle. Valitsin arvioijat erilaisista taustoista, jotta opasta tutkittaisiin eri näkökulmista. Jokaisella arvioijalla oli lähipiirissään var-

haiskasvatusikäisiä lapsia, ja näin yhteys oppaan aiheeseen. On tärkeää, että tuotos koskettaa jollain tavalla arvioijia, jotta he voivat arvioida tuotoksen tarkoituksellisuutta (Vilkkä & Airaksinen 2003, 157). Kysely toteutettiin 2.9–12.9.2016 ja palautetta antoi 10 henkilöä viidestätoista.

Kyselylomakkeen tarkoituksena oli saada lisätietoa siitä oliko opas lukijan mielestä riittävän kattava, hyödyllinen ja ulkoasultaan houkutteleva. Kysymykset muotoilin niin, että kyselyn vastaaja vastasi ensin numeraalisesti tai kyllä/ei –vastauksella ja sen jälkeen perusteli vastauksensa. Vastaajalle annettiin numeraalinen asteikko 1–5, jossa 5 edusti parasta ja 1 huonointa tulosta. Kyselyn kysymykset 1–6 ja vastausvaihtoehdot löytyvät tarkemmin liitteistä (Liite 3) Arvioinnin tuloksissa olen esittänyt vastaajien perusteluita suorina lainauksina ja viittaaan vastaajaan lyhenteellä V.

Itsearviointia toteutin päiväkirjamuodossa. Kirjoitin syksystä 2015 aina syksyyn 2016 asti huomioitani omista ideoistani, mitkä toimivat työssä ja mitkä eivät. Kirjasin lisäksi millä tavalla en halunnut käydä asioita läpi työssäni. Halusin työn olevan sekä moninaisuutta että suvaitsevaisuutta ilmentävä. Huomasin myös, että minulla oli runsaasti ideoita, joista vain kymmenesosa niistä päätyi oppaaseen (Päiväkirja 2016). Opinnäytetyön edetessä päiväkirjan pitäminen auttaa kokoamaan prosessin aikana tapahtuneet asiat (Vilkkä & Airaksinen 2003, 19–22).

Keräsin kommentteja ja arviointeja työelämänyhteistyökumppaniltani säännöllisin väliajoin. Ulkopuolisten lukijoiden näkemykset sekä palaute edistävät tekstiä muotoutumaan selkeämmäksi (Sajavaara 2008, 49). Halusin kommenttien avulla saada oppaasta itseni, mutta erityisesti Sexpo-säätiön näköisen materiaalin. Näin pyrin varmistumaan, että Sexpo voisi hyödyntää tuotosta omassa työssään.

Apunani oppaan muokkaamisessa toimi myös muutama asiantuntija. Kyseiset asiantuntijat työskentelevät tai ovat työskennelleet seksuaalisuuteen liittyvien asioiden parissa. Asiantuntijat löysin omien opintojen aikaisten harjoitteluiden sekä Sexpon edustajien avulla. Otin syksyllä 2016 yhteyttä kyseisiin asiantuntijoihin sähköpostin välityksellä ja kyselin haluavatko he kommentoida tai antaa korjausehdotuksia keskeneräisestä oppaasta. Asiantuntijatahojen kommentit sisälsivät korjausehdotuksia lausemuotoihin ja kappaleiden sisältöihin sekä tee- ja pohdi-osioiden käytännön toimivuuteen. Heidän kom-

menttiensa avulla korjasin oppaan sisältöä paremmaksi sekä edistin työn ajankohtaisuutta ja käytettävyyttä työelämässä. En käsittele heidän palautteitaan sen syvemmin, mutta haluan painottaa niiden vaikuttaneen oppaan sisältöön hienosäätö- ja oikolukuvaiheessa.

7 ARVIOINNIN TULOKSET

7.1 Kyselyn tulokset

Vastaajat kokivat oppaan melko hyödylliseksi. Kaksi vastaajaa koki työn olleen hyödyllinen (arvosana 5), seitsemän vastaajaa arvioi oppaan melko hyödylliseksi (arvosana 4) ja yksi arvioi työn hyödyllisyyttä arvosanalla 3. Numeraalisen arvioinnin keskiarvoksi muodostui 4,1, joka kertoo vastaajien pitäneen opasta hyödyllisenä itselleen. Perusteluista kävi ilmi, että opasta on helppoa hyödyntää sekä kotona että työssä, eikä kirjallisuuteen perehtymistä ainakaan heti tarvita.

Luin materiaalin ja käytin sitä hyödykseni omassa työssäni heti seuraavalla viikolla. (V)

Oman ammattini kautta tiedän jo laajasti aiheesta. Koin kuitenkin oppaan hyödylliseksi kohderyhmää ajatellen (lapsen lähipiiri). (V)

Olisin hyötynyt tällaisesta materiaalista lasten ollessa pieniä. Onnekseni voin hyödyntää tätä nyt työssäni! (V)

Kyselyyn vastanneet arvioivat oppaan sisällön olevan melko kattava. Numeraalisen arvioinnin kautta yksi vastaaja arvioi työn kattavuuden arvosanalla 5, kahdeksan vastaajaa vastasi oppaan olevan melko kattava (arvosana 4) ja yksi arvioi työn kattavuuden arvosanalla 3. Numeraaliseksi keskiarvoksi vastauksista syntyi 3,9, mikä viittaa oppaan olleen vastaajien mielestä laaja ja melkein riittävä kokonaisuus. Vastaajista seitsemän perusteli vastauksensa.

Todella kattava paketti, opin paljon uutta. (V)

Hyvin kattava kokonaisuus, mutta jäin kaipaamaan lisää tee-, tutki- ja pohdi-osioita. (V)

Vastaajat kokivat oppaan olevan pääosin riittävän informatiivinen. Kolmas kysymys tarkasteli oppaan osioiden erittelyä. Kyllä/ei-vastauksia kysymyksiin 3 a-f tuli jokaiselta vastaajalta, kun taas perusteluita annettiin vaihdellen. Muutama vastaaja kertoi vapaamuotoisen palautekysymyksen 6 kohdalla lukeneensa vain osan aihealueista. Tässä syynä olivat omat mielenkiinnon kohteet sekä huomiot tekstistä tai sen korjausehdotuksista. Perusteluiden vaihtelun ja niukkuuden vuoksi en kyennyt

korjaamaan oppaan tekstejä sen tarkemmin vastausten perusteella. Perusteluiden niukkuus kysymyksessä 3 teki työn muokkausvaiheesta selkeästi haastavampaa.

Pidin erityisesti palapelin paloista sivulla 11. (V)

Elämä-etana oli kiva lisä! (V)

Turvataidot ovat tärkeitä. (V)

Suurin osa vastaajista toivoi, että kyseistä opasta jaettaisiin osana neuvolapalveluita. Kysymys 4 sisälsi vastausvaihtoehtoja esimerkkimuodossa, mikä sai selvästi vastaajat rajoittamaan ajatuksensa vain niihin kyseisiin vastausvaihtoehtoihin. Kymmenestä vastaajasta viisi vastasi neuvolapalvelut, kolme vastaajaa internetin ja kaksi vastaajaa päiväkodin. Perusteluita antoi vain neljä vastaajaa.

Neuvolasta. Tällaisen avulla madaltuisi varmasti kynnyksensä seksuaalisuudesta puhumiseen myös aikuisten kesken! (V)

Neuvolasta tai sellaisesta paikasta missä lapsen kasvuun liittyvät asiat on muutenkin mielessä. (V)

Päiväkodista tietenkin ;) (V)

Netistä. Jostain mistä se löytyisi helposti (esim googlettamalla) eikä kirjautumisia sun muita tarvitsisi. (V)

Vastausten perusteella opas nähtiin ulkoasultaan melko hyväksi. Kysymyksestä 5 saatavien vastausten tarkoitus oli edistää työ luettavuutta sekä kiinnostavuutta. Tekstin luettavuus oli vastaajien mielestä kohtalaisen hyvää lukuunottamatta muutamia sivuja joissa tekstiä oli paljon. Perusteluissa ei kerrottu mistä sivuista oli kyse, mutta silmämääräisesti näin itse mitkä sivut kaipasivat korjausta.

Kuvituksen ja värimaailman koettiin tukevan tekstiä sekä olevan aihemaailmaan sopiva. Kuvituksen monipuolisuutta ja tyyliä pidettiin lapsekkaana ja pirteänä. Viimeisiin kysymyksiin en juurikaan saanut palautetta niiden avoimuuden vuoksi. Suurin osa kuudennen kysymyksen vastauksista koostui kiitoksista ja hymynaamoista. Tästä syystä en käsittele tätä kysymystä sen enempää.

Näyttää ammattimaiselta! ☺ (V)

7.2 Sexpon edustajien kommentit

Sexpo-säätiössä toimineet yhteyshenkilöni Tiina Vilponen ja Anni Ahtola olivat aktiivisesti mukana oppaan toteuttamisessa. Molemmat halusivat edistää työn onnistumista antamalla vinkkejä ja kommentteja oppaan kehittämiseksi. Yhteistyötä teimme pääsääntöisesti sähköpostin välityksellä, mutta järjestimme myös henkilökohtaisia tapaamisia Sexpon tiloissa.

Suurin osa kommentteista koski lauseiden muotoilua tai kuvituksen tarkennusta. Opin- näytetyöprosessin aikana tarkistutin oppaan sisältöä useaan otteeseen Sexpon edustajilla. Kommentoinnit sisälsivät sanamuotojen ja kieliopin tarkennusta sekä toiveita, mitä asioita käsiteltäisiin tietyssä aiheessa.

Vanhempi-sanana lisäksi voisi käyttää huoltajaa, se olisi inklusiivisempi tapa ilmaista asia. (Ahtola 2016)

Mietin pitäisikö etusivua hieman sisällöltään yksinkertaistaa, keventää? (Vilponen 2016)

Sisällysluettelossa alaotsikoiden edessä taseus heittelee. Sit vielä tuo ”lapsi- ympyräkuvio”, jos heidän kädet saisi toisiinsa kiinni. (Ahtola 2016)

Tämän merkitystä voisi vielä avata: "seksuaaliperusteiden luomimisesta". (Vilponen 2016)

Sexpo-säätiön edustajat arvioivat myös oppaan onnistumista. Sain opinnäytetyöprosessin loppuvaiheilla vapaamuotoista palautetta oppaan teksteistä ja ulkoasusta sekä omasta työskentelystäni oppaan parissa. Edustajat arvioivat työn olevan hyvin tarpeellinen ja hyödyllinen oppaan kohderyhmälle.

Kokonaisuus on koherentti, monipuolinen ja tulee todella tarpeeseen. Kieli on hyvää ja helppolukuista, helposti ymmärrettävää ja sisältö monipuolista. Hienoa työtä, Salla! (Ahtola 2016)

Opas on erittäin tarpeellinen ja toivotti tuki seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Salla olet tehnyt sitoutunutta työtä oppaan parissa, hyvällä asenteella ja kiinnostuneena oppimaan aiheesta lisää. (Vilponen 2016)

Olet ollut hyvin kiinnostunut aiheesta ja se näkyy oppaan lopputuloksessa: monipuolinen kokonaisuus, jossa on huomioitu seksuaalikasvatuksen keskeiset teemat ja olennaiset kysymykset. Olet ottanut hyvin palautetta vastaan, mikä on erinomainen, eikä millään tavalla itsestään selvä ominaisuus tehdessä töitä itselle tärkeän aiheen parissa. Tätä koko prosessia on ollut hienoa seurata vierestä. (Ahtola 2016)

7.3 Itsearviointi

Koen lopullisen tuotoksen olevan kattava paketti varhaiskasvatusikäisten seksuaalikasvatuksesta. Tavoitteena oli luoda mahdollisimman informatiivinen opas, jonka avulla lapsen lähipiiri saa tietoa varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuteen kuuluvista asioista ja siten voisi edistää lapsen seksuaaliterveyttä. Tunnen onnistuneeni erityisesti tietoa antavan oppaan teossa. Kyselylomakkeista tulleen arvioinnin perusteella voin epäillä työn olevan myös hyödyllinen lukijalleen. Itsearvioinnin tekeminen tukee kirjoittajan tutkivan ajattelun ja itsekriittisyyden kehittymistä sekä taitoa heijastaa omia kykyjään ja analysoida niitä (Viskari 2009, 133).

Onnistuin tekemään työstä johdonmukaisen ja eheän kokonaisuuden. Sisällön järjestely osoittautui yllättävän hankalaksi, sillä mahdollisia ideoita oli runsaasti. Työn rajaaminen tuntui aluksi harmittavalta, mutta jäsentelyn sekä hienosäädön avulla sain kasaan mielestäni hyvän kokonaisuuden. Tutkiva ammattikäytäntö näyttyy kykyä arvioida uudelleen olemassa olevia käytäntöjä (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 10).

Koen oppaan olevan työelämälähtöinen ja yhdenvertaisuutta sekä moninaisuutta todentava. Opinnäytetyö on tehty Diakonia-ammattikorkeakoulun ja Sexpo-säätiön periaatteiden mukaan. Diakin opinnäytetyön keskeisiä periaatteita ja tavoitteita ovat työelämälähtöisyys, opiskelijan ammatillisen tiedon ja taidon kehittäminen, tutkivan työotteen tukeminen ja uusien käytänteiden tuottaminen (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 23–24). Sexpo-säätiön toiminta-ajatuksena on lisätä tasavertaisuutta ja ihmisten seksuaalista hyvinvointia sekä edistää seksuaalioikeuksia (Sexpo-säätiö historia i.a).

Opinnäytetyöprosessin aikana opin paljon uutta varhaiskasvatusikäisten lasten kasvatuksesta, varsinkin keho-, tunne- ja turvataitokasvatuksen osalta. Uskon näiden tietojen auttavan minua tekemään parempaa varhaiskasvatusta ja työtä sosiaalialalla. Prosessin aikana opin myös aikataulutuksen tekoa ja lähdemateriaalin kriittistä tutkimista sekä kehittämään uutta, asiakaslähtöistä materiaalia. Aikatauluni ei edennyt alkuperäisten suunnitelmieni mukaan, mutta koen petranneeni opinnäytetyön loppuvaiheilla pysymällä sovituissa ajoissa ja palauttamalla työni koulutukseni tavoiteajassa.

8 POHDINTA

8.1 Työn eettisyys

Eettisiä vaatimuksia tulee asettaa koko tutkimusprosessin ajalle. Tutkimuksen tekijän tulee pohtia eettisiä kysymyksiä seuraavilla osa-alueilla: ammattitaidon hankkiminen, informaation tuottaminen, välittäminen ja käyttäminen sekä muiden tutkijoiden työn arvostaminen. (Alasuutari 2005, 15–16; Pietarinen 2002, 58–69). Opinnäytetyöprosessin aikana olen etsinyt aihealueesta ahkerasti tietoa ja pyrkinyt käyttämään sitä työssäni lastentarhanopettajana. Olen opinnäytetyössäni kunnioittanut rehellisyyden vaatimusta sekä ollut avoin, huolellinen ja tarkka lähdemateriaaleja käyttäessäni. Olen myös pyrkinyt työssäni huomioimaan muiden tutkijoiden saavutukset ja tulokset. Opinnäytetyön tai tutkimuksen tulee myös kunnioittaa ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 23–24).

Seksuaalisuus on hyvin henkilökohtainen ja herkkä asia, jota useat ihmiset pohtivat, mutta josta usein vaietaan. Oppaan sisällön on oltava sensitiivisesti ja pohditusti esitetty, jotta se ei loukkaa ihmisten tunteita tai ihmisoikeuksia (esim. ei lokeroi tai kiellä erilaisista taustoista tulevia ihmisiä ja perheitä). Sosiaalialan ammattilaisen kuuluu toimia ammattieettisten periaatteiden sekä ihmis- ja perusoikeussäädösten mukaisesti. Näin hän työskentelee tasa-arvoa sekä yhdenvertaisuutta edistäen ja sosiaalialan arvojen mukaisesti. (Sosiaalialan AMK-verkosto 2016.)

Sosiaalialalle ja kasvatustehtäviin hakeutuvana opiskelijana minun on ollut tärkeä pohtia toimintaa ohjaavia arvojani. Sosionomi (AMK) ymmärtää omien arvojensa merkityksen asiakastyössä (Sosiaalialan AMK-verkosto 2016). Opinnäytetyössä koin tärkeäksi, että tekemäni produkti edistäisi yhdenvertaisuuden toteutumista ja moninaisuuden näkymistä sekä tukisi lapsen mahdollisuutta elää suvaitsevaisuuden ilmapiirissä. Diakonia-ammattikorkeakoulun toiminta-ajatuksena on toimia aktiivisesti väestön terveyden ja sosiaalisen eheyden edistämiseksi sekä sivistysperustan vahvistamiseksi (Diakonia-ammattikorkeakoulu i.a). Pohdin myös, miten opasta voitaisiin jakaa kaikille lapsen lähipiiriin kuuluville aikuisille sosiaalisen oikeudenmukaisuuden mukaan taustaan katsomatta. Diakonia-ammattikorkeakoulun arvoja ovat avoin vuorovaikutus, sosiaalinen

oikeudenmukaisuus, kristillinen lähimmäisenrakkaus sekä laadukas ja tuloksellinen toiminta (Diakonia-ammattikorkeakoulu i.a).

Läpi opinnäytetyöprosessin olen pyrkinyt tekemään opinnäytetyötä ammatillisesti sekä eettiset näkökulmat huomioiden. Aiheen rajauksen yhteydessä päätin, että haluan tuottaa oppaan, jossa lapsen seksuaalisuus näyttäytyy monitahoisena ja henkilökohtaisena. Jokainen lapsi kehittyy omaan tahtiinsa, eikä näin ollen seksuaalisuus kehity aina ikäsidonnoisesti tai lineaarisesti. Eettisyys voi näyttäytyä myös kriittisenä asenteena nykyisiä käytäntöjä ja tietoja kohtaan (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 11). Oppaalla olen pyrkinyt edistämään myös omaa ammatillista osaamistani varhaiskasvatustieteistä lapsista. Varhaiskasvatuksen asiakkaana on koko perhe, joten huomioon on otettava myös lapsen läheiset (vanhemmat, huoltajat, läheiset sukulaiset). Lastentarhanopettaja tukee vanhempien tekemää kasvatustyötä, mutta huomioi erityisesti lapsen oikeudet ja edut (Lastentarhaopettajaliitto 2005, 5).

8.2 Työn luotettavuus

Opinnäytetyötä tai tutkimusta tehdessä on tärkeää, että itse työn tekijä on aidon kiinnostunut uuden informaation hankkimisesta ja että hän osoittaa halua perehtyä aihealueeseen syvemmin (Alasuutari 2005, 16). Opinnäytetyöprosessin aikana olen paneutunut ajankohtaisen ja kattavan tiedon hakuun. Olen pyrkinyt tällä tavoin edistämään työn luotettavuutta ja kiinnostavuutta.

Pohdin opinnäytetyössäni lähteiden luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta (esim. lähdetieto on julkaistu useita vuosia aiemmin). Informaatiolukutaito on tärkeä osa opinnäytetyöprosessia, ja oleellisinta onkin lähteiden kriittinen valinta, eettisyyden ja laillisuuden pohdinta sekä opinnäytetyön valmistumisen kokonaisuus (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 14–15). Olen pyrkinyt käyttämään opinnäytetyössäni mahdollisimman ajankohtaisia lähteitä. Tästä syystä olen käyttänyt yhtenä lähteenä myös Sexpo-säätiön edustajien kommentteja. Koen heillä olevan ajankohtaista tietoutta aiheesta, koska he toimivat aihepiirin ympärillä työssään.

Opinnäytetyössäni ei käsitelty salassa pidettävää tietoa. Oppaan arviointiin suunniteltu kyselylomake oli anonymi, jotta vastaajan henkilökohtaisia tietoja ei voinut eritellä vastausten perusteella. Koska kysely tehtiin sähköpostin välityksellä, sain työn tekijänä tietää vastaajien nimet ja taustat. En kuitenkaan avannut niitä opinnäytetyöhöni tai ker-tonut näitä tietoja kenellekään. Tietosuojaa ylläpidetään, kun raportissa ei voida tunnis-taa yksittäisiä henkilöitä ja kun asiat kirjoitetaan oleellisesta näkökulmasta käsin (Dia-konia-ammattikorkeakoulu 2010, 13).

Kyselylomake lähetettiin tutuille ihmisille. Kyselyyn vastanneet henkilöt olivat minulle tuttuja tai puolituttuja henkilöitä aikaisempien harjoittelupaikkojen ja työn kautta. Jo-kaisella vastaajalla oli varhaiskasvatusikäisiä lapsia lähipiirissään. Tutkimuksen luotet-tavuudessa on tärkeä pohtia, miten aineisto kerättiin ja millä perusteella tutkimushenki-löt valittiin (Tuomi 2007, 149–151).

Oppaan arviointiin tarkoitettu kysely oli luotettavuudeltaan heikohko. Sähköpostitse lähetetty kyselylomake lapsen lähipiiriin kuuluville aikuisille ei tuottanut monipuolisia vastauksia. Koen tiukan aikataulun ja oppaan laajuuden vaikuttaneen vastausten moni-puolisuuteen. Oppaassa on monta aihetta, jotka saavat lukijan pohtimaan omia näke-myksiään seksuaalisuudesta. Näin ollen opasta ei ole helppo lukea ja sisäistää lyhyessä ajassa vaan se on oma prosessinsa, jonka jokainen lukija tekee omassa tahdissaan. Ky-selyssä haittana voi olla, että ei voida tietää miten vakavasti vastaajat ovat suhtautuneet vastaustensa tekoon tai miten he ovat perehtyneet arvioitavaan alueeseen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 190). Voin kuitenkin sanoa saaneeni kyselystä suuntaa anta-via vinkkejä oppaan parantamiseksi, ja uskon oppaan olevan hyödyllinen lukijalleen sen tarvittavuuden sekä ajankohtaisen aiheen vuoksi.

8.3 Opinnäytetyöprosessin tarkastelua

Aihealueen valinta oli omalta kohdaltani helppo. Päätin jo opiskelujeni alussa tekeväni opinnäytetyön seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, mutta työn suunta selkeytyi vasta kun olin valinnut opintoihini lastentarhaopettajan väylän. Aiheeni osoittautui tärkeäm-mäksi kuin kuvittelin, koska kyseisestä aihealueesta keskustellaan nykyään avoimem-min ja keskustelun tueksi tarvittaisiin ajankohtaista materiaalia. Sexpo-säätiön edustajat

ovat myös moneen otteeseen maininneet, että opasta seksuaalikasvatuksesta kaivataan juuri nyt.

Lapsi pohtii kehoonsa ja tunteisiinsa liittyviä asioita päivittäin. Jotta lapsi saisi laadukasta ja riittävän laajaa keho-tunne-turvataitokasvatusta, tulisi hänen lähipiirillään olla totuudenmukaista tietoa aiheesta. Tämän päivän aikuisten saama seksuaalikasvatus on ollut kovin erilaista kuin heidän lastensa saama seksuaalikasvatus. Lisääntyneen avoimuuden ansiosta oppaat, ohjeet ja lehtiset voivat herätellä ajatuksia ja edistää positiivista muutosta kotona annettavan seksuaalikasvatuksen sisällössä.

Ajoittain koin hankalaksi varhaiskasvatusikäisten seksuaalikasvatuksen lähdemateriaalien niukkuuden. Kouluikäisille lapsille on tuotettu monia erilaisia materiaaleja, niin ohjaajan kuin oppilaan näkökulmasta. Varhaiskasvatusikäisten lasten seksuaalisuutta ja seksuaalikasvatusta käsitellään, mutta usein hyvin lyhyesti. Suomessa seksuaalikasvatuksesta eniten kirjoja ja materiaaleja ovat kirjoittaneet Katriina Bildjuschkin ja Susanna Ruuhilahti sekä Raisa Cacciatore. Heidän lisäksi hyvän seksuaalikasvatuksen kriteerejä on laatinut WHO. Opinnäytetyössäni näkyvät voimakkaasti näiden neljän tekijän lähdemateriaalit. Olen kuitenkin pyrkinyt etsimään monipuolisia lähteitä sekä opinnäytetyöraporttiin että oppaaseen muualtakin.

Opinnäytetyöprosessin aikana huomasin, että tietyn ikäryhmän seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta on hankala tehdä kompaktaa kokonaisuutta. Seksuaalisuus näytetään eri tavoin eri ihmisille, ja sen muotoutuminen saattaa aiheuttaa hämmennystä vielä aikuisenakin. Varhaiskasvatusikäisten seksuaalikasvatus on lapsen läheiselle aikuiselle myös oman pohdinnan ja kasvun paikka. Tästä syystä aihealue olisi vaatinut mielestäni vielä syvempää paneutumista ja monimuotoisuutta, jotta se olisi voinut käsitellä kokonaisvaltaisesti seksuaalikasvatusta. Tällöin aiheesta olisi syntynyt kokonainen kirja. Koen saaneeni aihealueen rajattua kuitenkin aihealueen tärkeimpiin asioihin.

Opinnäytetyöni aihe on saanut aikaan paljon keskustelua läheisten, ystäväni ja työkaivereiden keskuudessa. Keskustelujen perusteella perheelliset, mutta joilla on jo teiniikäiset tai aikuiset lapset, olisivat kaivanneet tämän tyyppistä materiaalia seksuaalikasvatuksensa tueksi lasten ollessa pieniä. Moni heistä olisi halunnut lisätukea seksuaalisuuden tukemiseen erityisesti neuvolasta. Neuvola jakoi materiaaleja (esimerkiksi meil-

le tulee vauva -opas), mutta varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuutta ei otettu puheeksi ilman esiintyvää huolta. Tämän vuoksi koen, että seksuaalikasvatuksen tueksi tulisi kehittää lisää materiaaleja, joita eri sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaiset voisivat hyödyntää asiakastyössä. Materiaalit auttaisivat ja tukisivat ammattilaisia ottamaan seksuaalisuuteen liittyvät asiat puheeksi.

Kyselystä tulleet vastaukset ohjasivat oppaan kehittämisprosessia. Vastaukset auttoivat kehittämään työn laadukkuutta ja muotoilua, vaikka perusteluita tulikin heikosti. Vastausten avulla kehitin tiettyjen osioiden muotoilua ja sisältöä. Esimerkiksi turvataito-osion olemassaolosta kiiteltiin, mutta ohjeen lapselle uhkaavaan tilanteeseen koettiin toimivan paremmin vanhempien lasten kanssa. Tästä syystä kehitin ohjetta hieman erilaiseksi. Koen sen vastaavan nyt paremmin varhaiskasvatusikäisen lapsen tarpeita ja taitoja.

Kyselystä saadut vastaukset olisivat voineet edistää myös oppaan kohdentamista tiettyyn paikkaan. Monipuolisemmat kysymykset, pitempi vastausaika ja laajemmat perustelut olisivat auttaneet minua ja Sexpo-säätiötä. Näin olisimme saaneet paremmin tietoa siitä, missä tällaista opasta tarvittaisiin. Uskon neuvola- ja varhaiskasvatuspalveluiden olevan hyvä esimerkki siitä, mistä tällaisen oppaan voisi saada. Näissä palveluissa varhaiskasvatusikäisen lapsen kasvuun liittyvät asiat ovat eniten läsnä.

8.4 Ammatillinen kasvu

Koen oppaan tekemisen olleen hyvin opettavainen ja ammatillisesti silmiä avaava prosessi. Työn eteneminen on ajoittain kärsinyt liiallisten ideoiden vuoksi. Opinnäytetyön aikana syntyy ideoita, joita ei voi toteuttaa aina alkuperäisen aikomuksen mukaan (Vilkkä & Airaksinen 2003, 155). Olen harjoitellut paljon oman työn rajaamista sekä aikataulutuksen tekoa. Asiat eivät aina toteutuneet suunnitellusti, mutta pettymysten ja ongelmien kohtaaminen sekä niistä selviäminen ovat olleet olennainen osa opinnäytetyöprosessia.

Peilattessani työni tulosta sosionomin kompetensseihin havaitsin esimerkiksi seuraavia asioita. Sosiaalialan korkeakoulutetun tulee osata tukea yksilöiden sekä perheiden kas-

vua, kehitystä, arkea ja keskinäisiä suhteita. Sosionomi tunnistaa asiakastyössään hyvinvointia suojaavia- ja riskitekijöitä. (Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit 2016.) Uskon oppaan edistävän perheiden sisäisiä vuorovaikutussuhteita, esimerkiksi seksuaalisuuden tukemisen helpottuessa. Kun lapsi saa asianmukaista ja ikä- ja kehitystasoista seksuaalikasvatusta, hän oppii luottamaan itseensä ja tuntemaan itsensä hyväksi omassa kehossaan. Kannustava ja suvaitsevaisuutta korostava seksuaalikasvatusta luo lapselle suojaavia tekijöitä.

Tavoittelen sosionomitutkinnon lisäksi lastentarhanopettajan virkakelpoisuutta. Uskon oppaan ja lähdemateriaalien tutkimisen hyödyttävän myös työtäni lastentarhanopettajana. Lastentarhanopettajalla on nykyisen varhaiskasvatustilain mukaan vastuu lapsen varhaiskasvatussuunnitelmista (Varhaiskasvatustilain 7 a § 8.5.2015/580). Nykyiseen varhaiskasvatussuunnitelmaan ei ole erikseen kirjattu seksuaalikasvatuksesta osiota. Opin näytetyöstäni saamani tietojen avulla voin kuitenkin ottaa keho-, tunne- ja turvataitokasvatukseen liittyvät asiat puheeksi keskusteluissa vanhempien kanssa.

8.5 Johtopäätökset ja kehittämisisideat

KEHO-TUNNE-TURVATAITO! -opas on kyselyyn vastanneiden ja Sexpo-säätiön edustajien mukaan onnistunut kokonaisuus varhaiskasvatusikäisen seksuaalikasvatuksesta. Se on hyödyllinen niin lapsen vanhemmille kuin varhaiskasvatuksen työntekijöille, ja sitä voidaan hyödyntää lapsen seksuaalisuuden tukemiseksi. Koen onnistuneeni tavoitteissani ja näen oppaan olevan hyödyksi tulevaisuudessa. Tarvittaessa opasta voisi päivittää uusien tutkimusten ja havaintojen pohjalta vastaamaan sitä aikaa, jossa opasta käytetään. Tällöin KEHO-TUNNE-TURVATAITO! -opas voisi toimia suuntaa-antavana esimerkkinä seuraavalle ohje- tai opaslehtiselle.

Opasta olisi hyvä arvioida syvällisemmin. Toistettavuuden eli reliabiliteetin avulla pitäisi arvioida tulosten pysyvyyttä sekä alttiutta vaihteluille (Heikkinen & Syrjälä 2010, 147–148), enkä usko tämänkaltaisen kyselyn tuottaneen samanlaisia tuloksia. Tehdyn kyselyn tuloksia ei siis voida pitää luotettavuuden kannalta täydellisenä arvioinnin tuloksena. Koska itse tekemäni kysely ei tuottanut monipuolisia perusteluita tai vastauksia, oppaan käytettävyyttä ja hyödyllisyyttä olisi tärkeä arvioida tarkemmin. Lisäksi

kysely tehtiin oppaan ollessa vielä keskeneräinen, joten se ei vastaa sen täydellistä hyödynnettävyyttä. Oppaan arvioinnista voisi tehdä tutkimuksellisen opinnäytetyön ja laajan asiakaskyselyn. Näin myös Sexpo-säätiö saisi tietää, onko opas aidosti tarvittava ja laadukas.

Valmista opasta voitaisiin kehittää tarpeen mukaan. Vastaajat kertoivat toivoneensa lisää tee-, pohdi- ja tutki-osioita. Kyseisiä osioita ei voitu lisätä enempää tilan puutteen vuoksi. Oppaan sivumäärää voisi laajentaa, jotta siihen voitaisiin lisätä aihealueita ja osioita, joita nykyisessä oppaassa ei ollut. Esimerkiksi monilukutaidon olisi voinut liittää oppaaseen. Opas voitaisiin muuntaa myös internetsivustoksi. Tämä sivusto voisi sisältää esimerkiksi suoria linkkejä aihealueisiin, erilaisia vuorovaikutuksellisia tehtäviä sekä päivitettyä ja asianmukaista tietoa varhaiskasvatuksikäisen lapsen seksuaalisuuteen kuuluvista asioista. Tämä mahdollistaisi sen, että lukija voisi hyödyntää internetsivustoa ja painettua versiota oppaasta samanaikaisesti.

LÄHTEET

- Aaltonen Jussi, 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Opas 21.
- Ahlqvist-Björkroth Sari, 2007. Psyykkisen hyvinvoinnin perusta – tunne-elämän ja ajattelun rakentuminen 0–7 -vuotiaana. Teoksessa Annukka Armanto & Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyön käsikirja. 1-2 painos. Helsinki: Tammi.
- Ahtola, Anni 2016. Sexpo-säätiön tiloissa ja sähköpostitse käydyt keskustelut syksyllä 2016.
- Alasuutari Pertti, 2005. Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Pekka Räsänen, Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) Tutkimus menetelmien pyönteissä – sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Bildjuschkin, Katriina & Malmberg, Ari, 2000. Kerro meille seksistä – nuoren seksuaalikasvatus. Helsinki: Tammi.
- Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.
- Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna, 2010. Puhutaan seksuaalisuudesta. Ammatillisia kohtaantumisia sosiaali- ja hoitotyössä. Helsinki: Kotimaa.
- Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna, 2010. Seksuaalikasvatus pähkinänkuoressa Teoksessa Katriina Bildjuschkin & Susanna Ruuhilahti (toim.) Selkee! Turun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja 6/2010.
- Bildjuschkin, Katriina & Ruuhilahti, Susanna 2012. ”Mitä ihmettä?” Opas ammattilaisille seksuaalikasvatusta 3–9-vuotiaille. Viitattu: 18.4.2016.
<http://www.nektaria.fi/site/wp-content/uploads/downloads/2012/09/Mit%C3%A4-ihmett%C3%A4.pdf>
- Bildjuschkin, Katriina 2015. Seksuaalisuuden puheeksiottaminen. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 19.4.2016.
<http://www.slideshare.net/THLfi/seksuaalisuuden-puheeksi-ottaminen>
- Cacciatore, Raisa 2006. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Dan Apter, Leena Väisälä & Kari Kaimola (toim.) Seksuaalisuus. 1.painos. Helsinki: Duo-decim.

- Cacciatore, Raisa 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Eväitä tyttönä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään. Helsinki: WSOY.
- Cacciatore, Raisa; Korteniemi-Poikela, Erja & Huovinen, Maarit 2008. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. Helsinki: WSOY.
- Cacciatore, Raisa & Karukivi, Max 2014. Mielelön fiilis. Hyvän mielen käsikirja. Helsinki: Tammi. Painettu EU:ssa.
- Cacciatore Raisa, Kauppinen Pamela & Ingman-Friberg Susanne 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa Susanne Ingman-Friberg & Raisa Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Duodecim.
- Cacciatore, Raisa; Ingman-Friberg, Susanne & Friberg-Hommas, Matilda 2016. Keskusteleva kasvatuskumppanuus. Teoksessa Susanne Ingman-Friberg & Raisa Cacciatore (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Duodecim.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu i.a. Diak 2020 – Hyvä tekemisen korkeakoulu. Diakonia-ammattikorkeakoulun nettisivut. Viitattu 4.11.2016.
<http://www.diak.fi/mikadiak/Arvot/Sivut/default.aspx>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. C katsauksia ja aineistoja 17. Tampere.
- Greenberg, J.; Bruess, C & Haffner, D. 2004. Exploring the dimensions of human sexuality. 2nd edition. Boston: Jones and Barlett Publishers.
- Hakala, Juha T. 2004. Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. Helsinki: Gaudeamus.
- Hartley-Brewer, Elizabeth 2006. Kehu ja kasvata tyttö/poika. Raising and Praising Girls / Boys. Helsinki: Helmi.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Syrjälä, Leena 2010. Tutkimuksen arviointi. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen, Esa Rovio & Leena Syrjälä Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3.korj.painos. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula, 2008. Tutki ja kirjoita. 13.–14. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Ilmonen, Tuisku & Nissinen, Jussi 2006. Seksologian peruskäsitteistöä. Teoksessa Dan Apter, Leena Väisälä & Kari Kaimola (toim.). Seksuaalisuus. 1.painos. Helsinki: Duodecim.

- Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa 2016. Mitä on lapsen seksuaalisuus? Teoksessa Susanne Ingman-Friberg & Raisa Cacciatore (toim.) *Keho on leikki – avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. Helsinki: Duodecim.
- Johnson, Susan M. 2015. *Suojelen sinua kaikelta. Kuinka rakastaa ja tulla rakastetuksi*. Englanninkielinen alkuteos *Love Sense: the revolutionary new science of romantic relationships*. Helsinki: Psykologien.
- Kananen, Jorma 2010. *Opinnaytetyön kirjoittamisen käytännön opas*. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja. Jyväskylä.
- Kauppinen, Pamela; Cacciatore, Raisa; Ingman-Friberg, Susanne; Laru, Suvi & Saloheimo, Anja 2016. Miten tukea lapsen seksuaalista kehitystä ikätason mukaan? *Väestöliitto*. Viitattu 3.11.2016. <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/763e5c3707bb95d3c9201b649c7e6b5a/1478549973/application/pdf/4122900/Koko%20ik%C3%A4taulukko.pdf>
- Kinnunen, Saara 2001. *Tytöt, pojat ja seksi – kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua*. Helsinki: Kirjapaja.
- Klemetti, Reija & Raussi-Lehto, Eija 2014. *Edistä, ehkäise ja vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020*. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 18.4.2016. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VE RKKO9.3.2016.pdf?sequence=3
- Kontula, Osmo & Meriläinen, Henna 2007. *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. *Väestöliitto*. Katsauksia E 26/2007.
- Kortesniemi-Poikela Erja & Cacciatore Raisa, 2010. *Portaita pitkin, lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen: opas vanhemmille*. 1.painos. Helsinki: WSOY.
- Lajunen, Minna; Andell, Minna; Jalava, Leena; Kemppainen, Kaija; Pakkanen, Marjo & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2005. *Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali*. Viitattu 15.4.2016 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90799/URN_ISBN_978-952-245-796-7.pdf?sequence=1
- Lastensuojelulaki 417/2007. Viitattu 18.4.2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

- Lastentarhaopettajanliitto 2005. Ammattietiikka. Viitattu 2.11.2016
<http://www.lastentarha.fi/cs/ltol/Ammattietiikka>
- Lehtimaja 2007. Lapsen kasvatusta. Teoksessa Annukka Armanto & Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyönkäsikirja. 1-2 painos. Helsinki: Tammi.
- Lottes, Ilsa 2000. Seksuaaliterveyden yhteiskunnallinen malli. Osmo Kontula & Ilsa Lottes (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi.
- Lumme, Riitta; Leinonen, Rauni; Leino, Mia; Falenius, Mia & Sundqvist, Leena 2006. Monimuotoinen / toiminnallinen opinnäytetyö. Virtuaaliammattikorkeakoulu. Viitattu 15.10.2016
<http://www2.amk.fi/digma.fi/www.amk.fi/opintojaksot/030906/1113558655385/1154602577913/1154670359399/1154756862024.html>
- Mattila, Kati-Pupita 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Nupponen, Ritva; Aarva, Pauliina; Laitakari, Jukka; Miilunpalo, Seppo; Paronen, Olavi ja Urponen, Helka, 1991. Terveyskasvatuksen taustakäsitykset ja vaikuttavuuden tutkiminen. Teoksessa Helka Urponen, Pauliina Aarva ja Ritva Nupponen (toim.) Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirja 1991. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 2, 11–25.
- Opetushallitus 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Opetushallitus. Viitattu 5.11.2016
http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf viitattu 1.11.2016
- Peltonen, Anne 2000. Tunnetaidot ovat kaikkien ulottuvilla. Teoksessa Anne Peltonen ja Tarja Kullberg-Piilola. Tunnemuksu ja murkku: Tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja.
- Pietarinen, Juhani 2002. Eettiset perusvalinnat tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen S. (ym.) (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Puolimatka, Tapio 2004. Kasvatusta, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi.
- Päiväkirja 2016. Omasta opinnäytetyöprosessista laadittu päiväkirja.
- Rissanen 2007. Neuvolaikäisen lapsen seksuaaliterveyden edistäminen. Teoksessa Annukka Armanto & Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyönkäsikirja. Helsinki: Tammi.
- Ryttyläinen, Katri & Ala-Luhtala Riitta 2015. Seksuaaliterveys. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. THL nettisivut. Viitattu 2.11.2016
<https://www.thl.fi/fi/web/lastenneuvolakasikirja/ohjeet-ja->

tukimateriaali/menetelmat/hyvinvointi-ja-
terveystottumukset/seksuaaliterveys

- Ryttyläinen, Katri & Valkama, Sirpa 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Helsinki: Edita.
- Sajavaara, Paula 2008. Kirjoittaminen tutkimusprosessin osana. Teoksessa Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Savinainen-Makkonen, Tuula; Kunnari, Sari; Kaarlonen, Meri & Kulovesi, Tuula 2007. Lapsen puheen, kielen ja kommunikoinnin kehitys ja häiriöt. Annukka Armanto & Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyön käsikirja. Helsinki: Tammi.
- Sexpo-säätiö 2016. Sexpo-säätiö – seksuaalisuuden ja ihmissuhteiden asiantuntija. Viitattu 18.4.2016. <http://www.sexpo.fi/sexpo-saatio/>
- Sexpo-säätiön nettisivut i.a. Seksuaalikasvatuskoulutus. Viitattu 1.11.2016. <http://www.sexpo.fi/koulutus/seksuaalikasvatuskoulutus/>
- Sosiaalialan AMK-verkosto 2016. Sosiaalialan kompetenssit. Viitattu 31.10.2016 <https://www.innokyla.fi/documents/1167850/b1046ec1-3d15-4507-9640-940688343d5f>
- Stakes 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Helsinki. Viitattu 1.11.2016 <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf>
- Suomen Perustuslaki 713/1999. Suomen perustuslaki 6. §. Viitattu 18.4.2016. [http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search\[type\]=pika&search\[pika\]=perustuslaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search[type]=pika&search[pika]=perustuslaki)
- Suomen seksologinen seura i.a. Viitattu 20.9.2016 <http://www.seksologinenseura.fi/index.cfm?sivu=162>
- Svennevig Hanna, 2005. Kehon mieli kehontuntemuksesta itsetuntemukseen. Helsinki: Werner Söderström.
- THL 2014. Tiedä ja toimi: Seksuaalikasvatus on ihmisoikeus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 16.8.2016 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116825/THL_Tied%c3%a4%20ja%20toimi_Seksuaalikasvatus_web.pdf?sequence=1
- Tuomi, Jouni 2007. Tutki ja lue – Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen. Jyväskylä. Gummerus.
- WAS, 2014. Seksuaalioikeuksien julistus. Suomentanut Tommi Paalanen. Seksuaaliterveyden maailmanjärjestön virallinen käännös. Viitattu 18.4.2016.

- <http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/DSR-Finnish.pdf>
- WHO 2002a. Seksuaalioikeudet. World Health Organization. Viitattu 18.4.2016.
http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/defining_sexual_health.pdf
- WHO 2002b. Seksuaalisuuteen ja seksuaaliterveyteen liittyviä määritelmiä. World Health Organization. Viitattu 18.4.2016. [Www.who.int/reproductivehealth/gender/sexualhealth.html](http://www.who.int/reproductivehealth/gender/sexualhealth.html)
- WHO 2006. Defining sexual health. World Health Organization. Viitattu 18.4.2016.
http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/defining_sexual_health.pdf
- WHO 2010 Seksuaalikasvatuksen standardit. World Health Organization. Viitattu 17.8.2016 <https://www.julkari.fi/handle/10024/80220>
- Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki; Tammi.
- Vilponen, Tiina 2016. Sexpo-säätiön tiloissa tehdyt haastattelut keväällä 2016.
- Vilponen, Tiina & Ahtola, Anni 2016. Keskustelut viestintävastaava Tiina Vilponen ja viestintävastaava Anni Ahtolan vuoden 2016 aikana.
- Viskari, Sinikka 2009. Tieteellisen kirjoittamisen perusteet. Opas kirjoittamiseen ja seminaarityöskentelyyn. Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Virtanen, Jukka 2002. Kliininen seksologia. Werner Söderström Osakeyhtiö 2001. 1. painos. Vantaa.
- Väestöliitto 2016a. Lapsi ja seksuaalisuus -nettisivut. Viitattu 31.10.2016
http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/
- Väestöliitto 2016b. Kehotunnekasvatus. Lapsi ja seksuaalisuus -nettisivut. Viitattu 31.10.2016
http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/seksuaalikasvatuksen_paakohdat/kehotunnekasvatus/
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 18.4.2016. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

LIITE 1: KEHO-TUNNE-TURVATAITO! OPAS

Ontko lähijärjessäsi lapsia, joiden kanssa olet vuorovaikutuksessa? Oletko mahdollisesti kasvatusvastuussa tai osallinen lapsen kasvatukseen esimerkiksi vanhemman, huoltajan, kummin, sukulaisten, hoitajan tai harrastuksen ohjaajan roolissa? Jos vastastit myöntävästi, **tämä opas on tarkoitettu sinulle.**

Lapsen lähijärjessäsi kuuluvana aikuisena olet osallisena lapsen kasvuun ja kehitykseen, ja tämän myötä myös seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Kasvatusvastuussa lapsen elämässä ovat ensisijaisesti vanhemmat ja muut hoitajat, mutta kasvattajina voivat toimia esimerkiksi kummit, harrastuksen ohjaajat ja muu lähijäri. Pieni lapsi on altis oppimaan ja sisäistämään asioita jo hyvin varhain. Aikuisen tehtävä on antaa lapselle ika- ja kehitystasoon sopivat tiedot ja taidot elämästä. Sinulla on mahdollisuus suojata ja tukea lapsen kasvua kohti aikuisuutta.

Tästä oppaasta löydät tietoa varhaiskasvatuksien (0-6v.) lapsen seksuaalisuudesta sekä sen tukemisesta. **Sen avulla voit tutustua varhaiskasvatustilanteiden lasten kohdalla toteutettavaan seksuaalikasvatukseen eli keho-tunne-turvattaitokasvatukseen.**

Tutustu materiaaliin rauhassa ja keskustele lapsen lähijärjessäsi minkälaisista seksuaalikasvatusta haluatte toteuttaa. Voisiko se olla moninaisuuden hyväksyvää, hapellematonta ja arvostavaa keskustelua lapsen kanssa?

Jokaiseen aiheeseen on lisätty pohdi- ja tutki osioita, joiden avulla voit tutustua aiheeseen syvemmin. Oppaan loppupuolella on listattu oppaassa käytettyjä lähteitä, jotka toimivat myös kirjavinkeinä.

5. 4	Mitä on varhaiskasvatuksikäisen seksuaalikasvatus? Mitä seksuaalikasvatus on? Kuka seksuaalikasvattaa lasta?
5. 8	Varhaiskasvatuksikäisen lapsen oikeudet
5. 10	Varhaiskasvatuksikäisen lapsen seksuaalisuus Varhaiskasvatuksikäisen lapsen seksuaalinen hyvinvointi
5. 14	Kehokasvatus Kehoitsetunto Moninaisuus
5. 18	Tunnekasvatus Roolit Minäkuva ja itsetunto Asenteet ja arvot Tunteet
5. 22	Turvattaitokasvatus Turvataito-ohje Mediaikasvatus osana turvataitoja
5. 24	Seksuaalisuuden tukeminen 8 ohjetta seksuaalikasvatustalalle Lähteet ja kiitokset

MITÄ ON VARHAISKASVATUKSEN SEKSUAALIKASVATUS?

Pienten lasten seksuaalikasvatusta kuvataan samalla keho-tune-turvataitokasvatus, koska varhaiskasvatustilaisien lasten saama seksuaalikasvatus painottuu kehollisuuden, tunteiden sekä turvataitojen ymmärtämiseen ja harjoitteluun. Näiden asioiden käsitteleminen vaatii lapsen lähipiiriltä yhteistä suuntaa, jonka avulla lapsi oppii itseään vوستusta ja kunnioitusta muita ihmisiä kohtaan. Keho-tune-turvataitokasvatusta voi antaa lapsen vanhempi, huoltaja, isovanhempi, lastenhoitaja, harrastuksen ohjaaja tai kuka vain lapsen lähipiiriin kuuluva vastuullinen aikuinen. Tärkeintä on, että kasvatuksessa toimitaan lapsen parhaaksi ikä- ja kehitystasoisesti, antaa lapselle nykyaikaisia sekä oikeaa tietoa seksuaalisuudesta.

Seksuaalisuudesta puhuminen saattaa tuntua aikuisista hankalalta tai kiellettyä, vaikka näin ei tarvitse olla. Aikuinen käsittelee seksuaalisuuden eri tavoin kuin lapsi – aikuisen täytyy pyrkiä käsittelemään seksuaalisuutta lapsen näkökulmasta. Aikuisella on mahdollisuus antaa lapselle erilainen seksuaalikasvatus kuin hän on itse saanut. Useimmat aikuiset voivat sanoa, että heidän seksuaalikasvatuksensa on perustunut puhumattomuuteen tai hyssyttelyyn. Nyt on tilaisuus tehdä toisin. Lapsen kanssa on helpompi käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä myöhemmissä vaiheissa, kun niiden esittämiseen on rohkaistu jo varhaiskasvatuksessa.

Ikä- ja kehitystasoinen tarkoittaa sitä, että riippuen lapsen iästä ja kehitystasosta hän on valmis oppimaan uusia asioita. Hyvänä esimerkkinä voimme pitää seuraavaa. Lapsen pottaharjoittelu alkaa usein tyhjiin tuloksiin, kunnes lapsi ymmärtää, että on mukavampi tehdä tarpeet pottaan kuin vaippaan. Lapsi, jolle annetaan aikaa tulkkia ja pohdita ymmärtämiseen, ilmoittaa milloin on kiinnostunut saamaan kysymyksilleen vastausta. Lasta voi kuitenkin tukea puhumaan esimerkiksi kehojen erilaisuudesta tai tunteistaan. Usein lapsi ei osaa sanoittaa omia pohdintojaan, vaan osoittaa kiinnostuksensa muilla tavoin (esim. osoittelemalla, koskettelemalla, tuijottamalla).

MITÄ SEKSUAALIKASVATUS ON?

Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on edistää ihmisen hyvinvointia ja seksuaaliterveyttä lisäämällä tietoa, taitoa, huolenpitoa, vastuullisuutta sekä turvallisista toimintaa. Seksuaalikasvatuksen tärkeimpänä tehtävänä on luoda lapselle kokemus seksuaalisuudesta myönteisenä asiana, josta voi nauttia läpi elämän. Hyvä seksuaalikasvatus vähentää syrjinnistä ja viihelisiä ennakkoluuloja sekä lisää moninaisuuden kunnioittamista.

Seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen vaikuttavat monien tekijöiden vuorovaikutus (alla oleva kuva). Esimerkiksi kulttuurilliset ja historialliset tekijät ovat vaikuttaneet siihen, mitä lasten seksuaalisuudesta ajatellaan nykyaikana. Seksuaalikasvatusta antavan aikuisen onkin tärkeä ymmärtää omien näkökulmien ja arvopohjan vaikutus kasvatukseseen. Jokaisella kasvattajalla on oma tapansa tarkastella asioita, mutta hyvä seksuaalikasvattaja osaa kasvattaa ilman oletuksia.

KUKA SEKSUAALIKASVATTAA LASTIA?

Kasvatustajan lapsen elämässä toimivat lapsen vanhemmat, huoltajat, päiväkodin työntekijät, harrastusten ohjaajat ja muut lapsen kasvatukseen osallistuvat henkilöt. Kasvatustajan roolin merkitys vaihtelee sen mukaan, minkälainen suhde lapsella on kasvatustajaan.

Aikuisen vuorovaikutuskäyttäytymiseen vaikuttavat lapsuuden alkaiset kokemukset ja näkemykset itsestä. Tasapainoinen ja itsensä hyväksyvä kasvattaja kykenee antamaan lapselle sensitivistä ja arvostavaa kasvatuusta, joka luo lapselle tunteen hyväksynnästä, arvokkuudesta ja tärkeydestä.

Seksuaalista kasvua tapahtuu läpi elämän, myös muista ihmisistä riippumatta. Lapsi saa tietää seksuaalisuudesta monista eri väylästä. Lähipiiristä saaman tiedon lisäksi lapsi oppii seksuaalisuudesta median, muiden lasten, hoitopaikkojen ja neuvolan kautta. Kun lapsen kanssa on käsitelty asioita aiemmin, on hänen helpompi ymmärtää ja vastaanottaa muista lähteistä tulevaa keskustelua seksuaalisuudesta.

.....

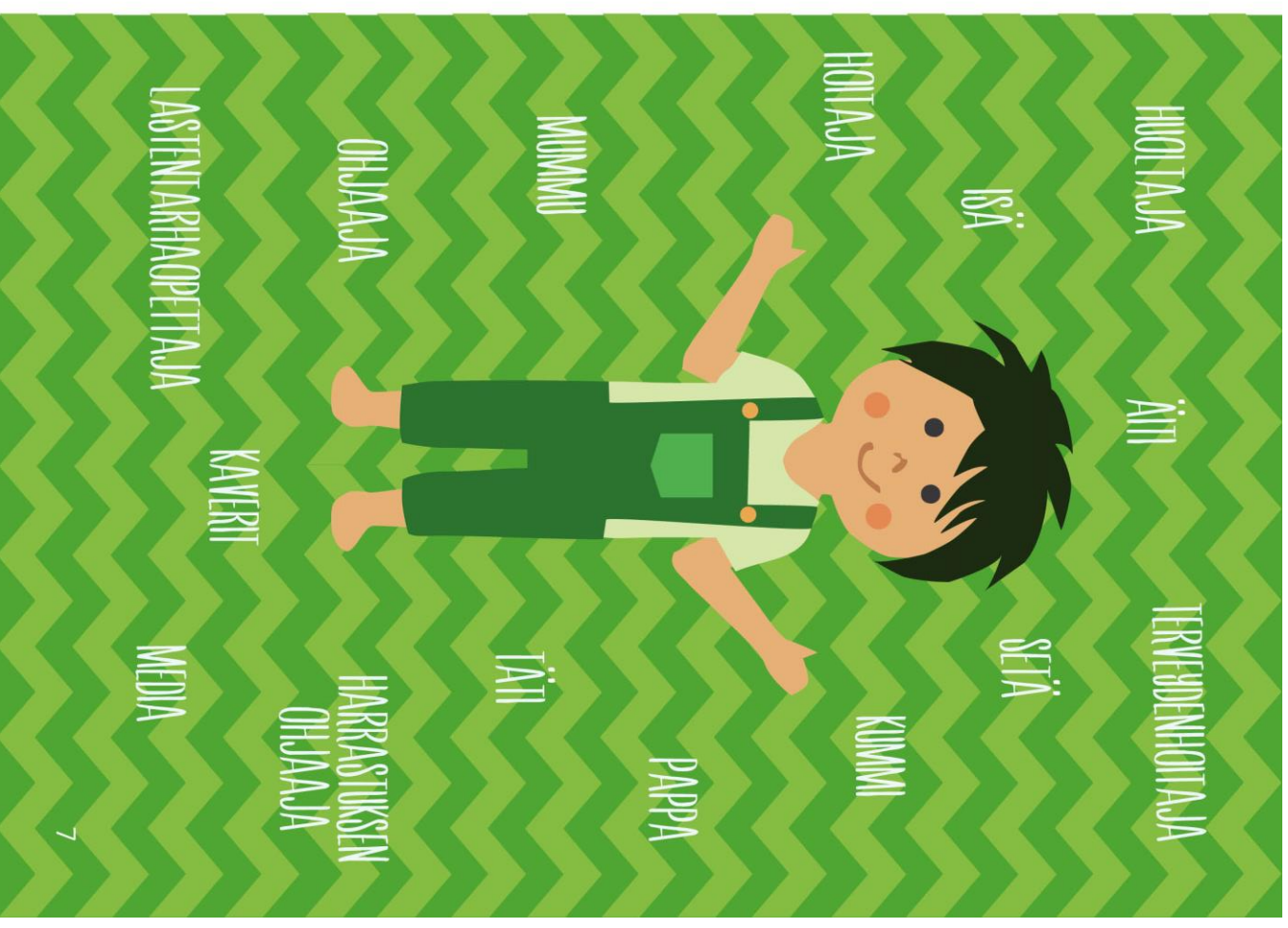
”Lapset aistivat aikuisten sanallisten viestien lisäksi sanattomia viestintätapoja. He jälittelevät aikuisten ilmeitä, eleitä ja käyttäytymismalleja, ja huomaavat jos aikuinen ei tee itse niin kuin opettaa tehtävään. Vanhemman on hyvä opetella itse luontevaa suhtautumista seksuaalisuuteen, jotta tämän suhtautumisen voi välittää lapselle.”

Muistele ja käy läpi omaa lapsuuden aikaista seksuaalikasvatusta. Mikä saamasi tieto oli hyvää ja mikä ei? Mistä sait tietoa? Voitko käyttää tätä tietoa avuksesi seksuaalikasvatustajan roolissa?

.....

6

7

LAPSEN SEKSUAALIOLIKKEUDET

Seksuuoliolikkeudet kuuluvat kaikille ikään, etniseen taustaan tai kulttuuriin katsomatta. Suomessa kasvattaja on vastuussa lapsesta, ja näin myös hänen oikeuksien toteutumisesta. Lapsen lähipiirin tehtävänä on suojella lasta kasvua vaarantavilta tekijöiltä ja edistää hänen mahdollisuuksiensa pohjalta omaa seksuaalisuuttaan lapselle sopivana ajankohdana. Kasvattajalla tulee olla rohkeutta seistä lapsen vierellä ja tukea häntä myös silloin kun asia ei tunnu itselle luontevalta.

Lapsella on aina oikeus kysyä sekä saada ikä- ja kehitystasoinen vastaus. Lapsen ikä- ja kehitystasoinen seksuaalikasvatus edistää lapsentahitista tutustumista seksuaalisuuteen. Seksuaalitetouden aitous ja asiantuntemus sekä sopivaan aikaan annettu tieto vaikuttavat ihmisen kykyyn vaalia omaa seksuaaliterveyttä myös aikuisuudessa.

Lapsen kanssa on hyvä keskustella seksuaaliolikkeuksista rauhallisesti ja lapsen tasolla. On tärkeää, että lapsi tietää oikeutensa kehostaan sekä omista rajoistaan. Hänellä on oikeus ilmaista tunteuksiaan hoitajalleen, ja kyseistä toivetta tulee kuunnella ja kunnioittaa. On hyvä, että lapsi tietää saavansa myös läheisyyttä ja hoivaa niin halutessaan. Lapsella on oltava myös oikeus kieltäytyä läheisyydestä.

8

LAPSELLA ON OIKEUS:

- ilmaista tunteita
- tuntea itsensä omanlaiseksi
- ilmaista mielipiteitään, vaikka muut olisivat eri mieltä
- koskemattomuuteen ja seksuaaliseen turvallisuuteen
- kokea itsensä tyytyväiseksi ja hyvinvoivaksi omassa kehossaan
- asianmukaiseen tietoon ja monipuoliseen seksuaalikasvatukseen
- tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen
- elää suvaitsevaisuuden ilmapiirissä

Lisää aiheesta löydät seuraavista lähteistä

Sexpo - seksuaaliolikkeudet

Väestöliitto - seksuaaliolikkeudet

9

VARHAISKASVATUKSEKÄISEN LAPSEN SEKSUAALISUUS

Varhaiskasvatuksikäisen lapsen seksuaalisuus on hämmästeltyä, kysymyksiä ja itseensä tutustumista. Lapsi opettelee vuorovaikutustaitoja kasvattajiensä kanssa, tutkii maailmaa ja kehoaan.

Kysynee ihmisten alkuperää sekä oppii ymmärtämään ja käsittelemään tunteita. Seksuaalisuuden palapeli rakentuu jokaiselle lapselle omassa tahdissa.

Seksuaalisuus alkaa muotoutumaan jo syntymästä lähtien.

Vastasyntynyt opettelee luottamaan itseensä sekä muihin ihmisiin ja oppii kosketuksen merkityksen. Lapsi saa turvallisuuden tunteen päästeessään syliin ja rauhoittuu hoitajansa ihon lähele. Hän tutkii maailmaa suunsa ja ihokosketuksen kautta.

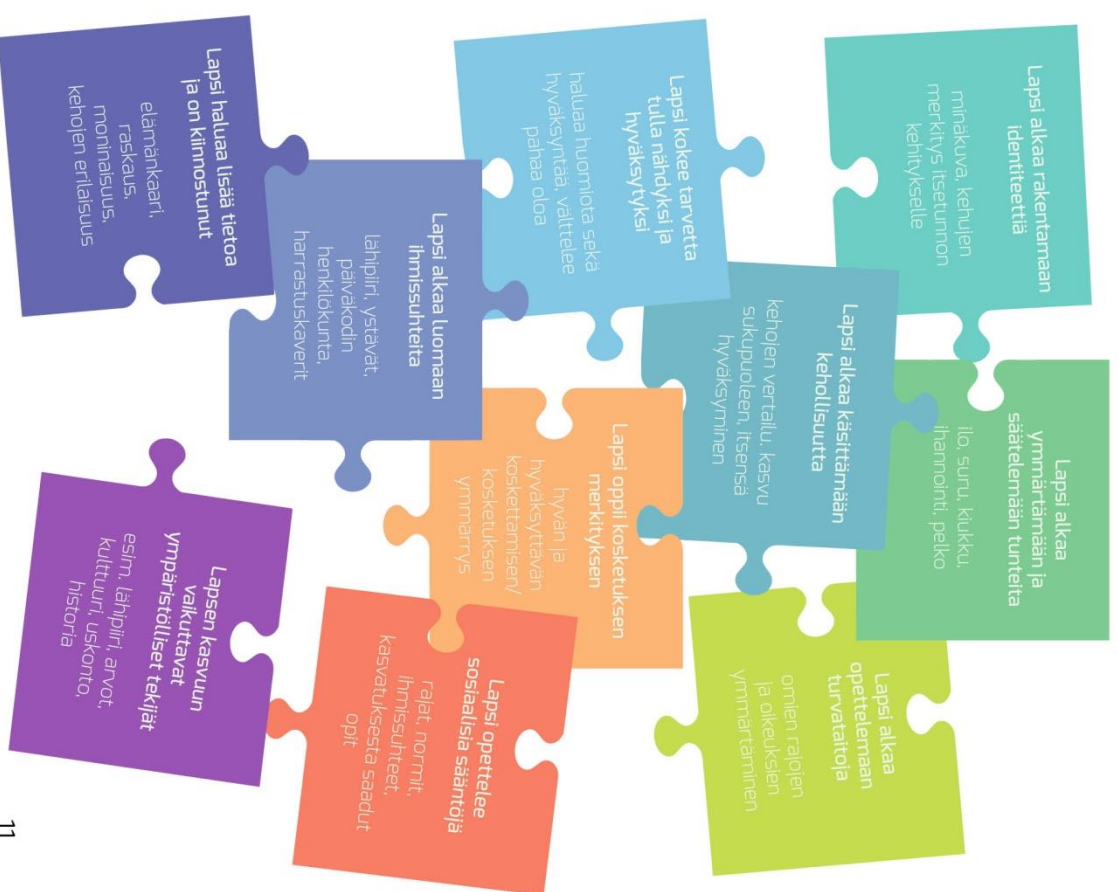
Kahdesta vuodesta ylöspäin lapsi ilmaisee tunteita voimakkaasti, varsinkin vuorovaikutustilanteissa. Lapsi tuntee ilon ja surun kehossaan. Hän kysynee, pohtii ja toivoo nopeita vastauksia kysymyksilinsä.

3-6-vuotiaana lapsi hakee rajoja ja luo uusia ihmisuhteita. Näin hän harjoittelee vuorovaikutustaitoja ja yhteiskunnassa vallitsevia sääntöjä (esim. milloin alastomuus on sosiaalisesti hyväksyttävää). Lapsi on kiinnostunut erityisesti sukupuolten eroista, kehollisuudesta sekä alastomuudesta.

Lisää varhaiskasvatuksikäisen seksuaalisuudesta löydät seuraavista lähteistä
Väestöliitto - Seksuaalisuus

Varhaiskasvatuksikäisen lapsen seksuaalisuus muotoutuu pala palalta.

VARHAISKASVATUKÄISEN LAPSEN SEKSUAALINEN HYVINVOINTI

Lapsen seksuaalinen hyvinvointi koostuu seksuaaliterveydestä, oikeuksista ja -kasvatuksesta. Hyvinvointiin vaikuttavat lisäksi lapsen lähipiirin arvot ja asenteet sekä lapsen saama vuorovaikutuksen taso. Seksuaalinen hyvinvointi täytyy kun lapsi voi toteuttaa ja ilmaista omaa seksuaalisuuttaan, tulematta syrjityksi, pakotetuksi ja kohdelluksi väkivaltaisesti. Tämä onnistuu kun lapsella on mahdollisuus myönteyseen ilmapiiriin ja tulkintaan seksuaalisuudestaan sekä kunnioitus oma ja toisten seksuaalioikeuksia kohtaan.

Lapsen seksuaaliterveys koostuu itseensä tutustumisesta ja seksuaaliperusteiden luomisesta. Seksuaaliperusteita ovat esimerkiksi kehon toimintojen ymmärtäminen (sukupuolimet, mistä lapset tulevat), tunteiden käsitteilytaidot sekä

turvatojien harjoittelu. Näistä asioista huolehtiminen perustuu ymmärrykselle ja tiedolle, eikä näin ollen pieni lapsi ole riittävän kykeneväinen huolehtimaan omasta seksuaaliterveydestään.

Kasvattaja voi toiminnallaan edistää lapsen mahdollisuutta seksuaaliseen hyvinvointiin. Kasvattaja voi vaikuttaa seksuaalisuuden tasapainoiseen kehittymiseen sanavalmiolla, tiedolla ja asenteilla sekä arvostavan vuorovaikutuksen avulla. Lasta auttavat kehut, hyväksyvä kosketus sekä elehdintä, mikä täyttävät lapsen tarvetta tulla hyväksytyksi itsenään. On hyvä muistaa myös, että lapsella on oikeus ikä- ja kehitystasoiseen sekä oikeaa tietoa sisältävään seksuaalikasvatukseen. Näin lapsi voi kasvassaan kokea olevansa luotettu ja tärkeä, lähipiiriinsä jäsen.

Lisää aiheesta löydät seuraavista lähteistä

THL - seksuaaliterveys

WHO - Seksuaalikasvatuksen standardit

Väestöliitto - Miten seksuaalisuus kehittyy?

POHDI

- Pohdi ja jäsentele mikä vaikuttaa omaan seksuaaliseen hyvinvointiisi.
- Tutki seksuaalisuuttasi sosiaalisten, kehollisten ja henkisten tekijöiden kautta. Ota huomioon myös sivulta 5 löytyvät tekijät.
- Mieti lisäksi keinoja miten voisit parantaa seksuaalista hyvinvointiasi.

Sinä olet hyvä sellaisena kuin olet!

KEHOKASVATUS

Kehokasvatus sisältää ohjausta ja opetusta kehollisuudesta, kehon tunteutumista, kehoitsetunnon, moninaisuudesta ja sukupuolisuudesta. Sen tarkoituksena on auttaa lasta ymmärtämään omaa kehoaan ja sen toimintoja sekä hyväksymään sen yksilöllisyys. Näin lapsi oppii arvostamaan omaa kehoaan ja rajojaan sekä luomaan terveän suhteen oman kehonsa kanssa.

Kehollisuus

Keho kehittyv jokaisella ihmisellä yksilöllisesti. Suurimmat kasvun harppaukset tehdään kuitenkin vauvaiässä, jolloin lapsi kasvaa vuoden aikana noin 20-30 cm ja kolminkeräistä painonsa. Pituuskasvu hidastuu kahden vuoden jälkeen vähäisemmäksi, lukuunottamatta muutamia kasvupyrähdyksiä ennen

murrosikää. Kasvaessaan lapsi tutkii kehon muutoksia ja tarvitsee vastauksia niihin liittyen. Kasvatatalalla on velvollisuus ja rooli vastata näihin kysymyksiin häpeilemättä. Ikä- ja kehitystasoisia sekä rehellisiä vastauksia saava lapsi oppii ettei kehoon, itseän tai moninaisuuteen liittyviä asioita tarvitse hävetä.

14

Kehoitsetunto

Jokaisella on suhde omaan kehoonsa. Tämä suhde määrittyy (lapsuuden) kokemusten ja yhteiskunnan sekä yhteisön luomien odotusten kautta. Lapsena saatu kokemus oman itsen riittävyydestä ja kehokasvatustuksen edistää kehoitsetunnon luomista.

Kasvattaja, joka luo lapselle kokemuksia hyväksynnästä ja huomioi hantä arvostavasti, vaikuttaa lapsen kykyyn kokea itsensä hyvänä ja tärkeänä. Lapsuudessa luotu tasapainoinen kehoitsetunto vaikuttaa lapsi elämän, itsensä ja kehonsa hyväksyvä ihmisen kykenee paremmin luomaan tenvettä vuorovaikutussuhteita, selväämaan epäoimistumisista ja kasitelenään ulkonakoodotusten suhdetta omiin odotuksiin itsestä.

Lapsen on tärkeä oppia kasvatattajansa avulla, että oma keho on arvokas, ainuttaatuinen ja tärkeä, eikä siihen saa koskea ilman lupaa.

Pohdi ensin itse mitä ajattelet kehollisuudesta ja omasta kehoitsetunnostasi.

Miten puhut itsestäsi ja omasta kehostasi lapsen kuullen - arvosteletko vaikunioitako? Kasvatattajan olisi hyvä näyttää lapselle esimerkkia kuinka puhua itsestä ja kehostaan myönteisesti.

Mieti miten sinä voisit parantaa lapsen kehoitsetuntoa.

Lapselle on tärkeää opettaa myös muiden ihmisten kehojen kunioittamista. Opaata, että ketään ei saa koskea epämiellyttävästi tai toisen tahtomatta. Haluus ja kädestä pitäminen voivat tuntua mukavalta, mutta sekin on tarpeen tehdä niin, että vastaanottaja hyväksyy sen. Voit ohjata lasta kysymään "saanko halata sinua? Minä pidän sinusta".

15

MONINAISUUDEN KINNOITTAMINEN osana kehokasvatusta

Lapsi näkee moninaisuutta kaikkialla ja ymmärtääkseen sitä hän tarvitsee aikuisen sanottamaan näkemänsä. Moninaisuuden kentaan kuuluvat esimerkiksi kulttuurillinen moninaisuus, sukupuolet, sukupuolidentiteetit sekä monimuotoiset perheet. On aikuisen tehtävä kertoa lapselle moninaisuudesta ja näyttää toiminnallaan kuinka kunnioittaa ihmisten erilaisuutta.

Yksilöllisyyttä arvostava kulttuuri luo lapselle mahdollisuuden vapautua normituksista, jotka kahtisevat hänet tiettyyn mallin kasvaa ja elää. Esimerkiksi sukupuoli on moninaisempi ilmiö kuin mitä päätetään näemme. Voi olla juuri omanlaisensa tyttö tai poika, tai voi olla esimerkiksi intersukupuolinen, transiiminen tai nruunsukupuolinen. Jokainen lapsi on itsenään hyvä, ainutlaatuinen ja arvokas.

Sukupuolisuus ei siis ole vain kehossa näkyviä piirteitä, vaan se on ennen kaikkea tunne itsestä. Sukupuolta voidaankin määritellä esimerkiksi kolmiään avulla **biologiseen, kulttuurilliseen ja sosiaaliseen** sekä **elättyyn ja koettuun** tasoon. Ihminen kokee ja tuntee sukupuolensa jokaisen tason kautta. Myös lapsella on oikeus määritellä itse itsensä ja ilmaista sukupuoltaan haluamallaan tavalla. Lapsi voi myös ilmaista sukupuoltaan eri kehitysvaiheissa eri tavoin. On tärkeää, että lapsen omaa määrittelyä kunnioitetaan ja noudatetaan.

Sukupuolisenäitviinen kasvatustarkoitaa sitä, että sukupuoltavia käytäntöitä tunnustetaan ja kyseenalaistetaan arjen toiminnassa ja puhessa. Esimerkiksi ei ilmaista, että ”kaikki pojat tykkäävät leikkiä autoilla” tai ”pinkki on tyttöjen väri”. On tärkeää arvostaa jokaisen lapsen yksilöllisyyttä, ja ohjata hantävälintoihin ja toimintaan ilmaan sukupuoleen sidottuja ennakkoodotuksia.

Lisää moninaisuudesta löydät seuraavista lähteistä

Tasa-arvoinen varhaiskasvatust – moninaiset perheet

THL – Sukupuolen moninaisuus

POHDI

Miten moninaisuus näkyy lähipiirissäsi?
Entä lapsen lähipiirissä?

Miten puhut lapselle esimerkiksi perheiden moninaisuudesta? Lapsi aistii helposti puheen sävyeroja, joten ole tarkka minkäläistä verbaalista ja nonverbaalista viestiä lapselle annat.

Miten näet ja puhut sukupuoliroolituksista? Onko ”tyttöjen tai poikien juttuja” vai kaikkien juttuja? Entäs ovatko tietyt tavarat, värit tai toiminta sukupuolisidonnaisia?

TUNNEKASVATUS

Tunnekasvatus

Tunnekasvatukseen tarkoitukseena on kertoa lapselle tunteista ja tunnetaidoista ja opettaa tunteiden ymmärtämistä. Tässä lehtisessä tunnekasvatukseen on linkitetty tunteiden lisäksi miinakuva, identiteetti ja roolit. Näiden asioiden avulla voidaan vaikuttaa myös lapsen itseuntoon ja asenteisiin sekä arvoihin. Kaikki edellä mainitut ovat asioita, joita lapsi alkaa muodostaa varhaiskasvatustilassaa.

Identiteetti

Lapsi muodostaa identiteettään vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Hän pohtii itseään ja etsii paikkaansa omassa yhteisössään. Identiteetin muotoutumisen edellytys on palaute, kommunikointi ja sanaton viestintä, mitä lapsi saa lähipiiriltään.

Varhaiskasvatustilainen lapsi oppii ympäröivästä maailmasta lähellä olevilta ihmisiltään, ja siksi identiteetin muotoutumiseen vaikuttavat voimakkaimmin lapsen lähipiirin asenteet, arvot, uskonto, kulttuuri sekä kasvatus.

On hyvä muistaa, että identiteetti muokkaantuu aina elämässä vastaantulevien kokemusten mukaan. Tästä syystä kasvattaja voi vaikuttaa lapsen tasapainoisen identiteetin muodostamiseen toiminnalla lapsen henkistä hyvinvointia edistäen.

Ilmapiiri, jossa lapselta ei odoteta tietynlaisia ominaisuuksia edesauttaa lasta saavuttamaan kypsän ja vahvan identiteetin. Näin hänen käsityksensä itsestä muotoutuu omien kokemusten eikä muiden asettamien raamien ympärille.

Roolit

Lapsi näkee ympärillään muun muassa naisten ja miesten sekä lasten ja aikuisten erilaisia rooleja, jotka ohjaavat häntä etsimään omaa rooliaan ja asemaansa yhteisössä. Lapselle on hyvä selittää erilaisia rooleja. Lasten esimerkki rooleja: kaveri, iso-sisar us, päiväkotilapsi.

Lapsi muodostaa sukupuoliroolin aikuisten antaman tiedon perusteella. Hän pohtii millainen hän on ja hakee ympärillään siihen vastausta. Aikuinen voi toiminnallaan auttaa lasta löytämään oman sukupuoliroolinsa ilman valmiita rajoituksia tai odotuksia tietynlaisuudesta. Näin lapsi kasvaa uskoen tärkeään ja hyväksytyyn rooliinsa.

Elämä - etana

Piirrä paperille isompi elämä-etana ja varaa aikaa lapsen kanssa keskustelun, kirjoittakaa etanan keskelle ensin lapsen nimi ja sitten lapsen lähipiiriin kuuluvien nimet sen mukaan kuka tuntuu lapselle lähisimmalta. Voitte käyttää myös valokuvia, joissa näkyvät läheisen kasvot.

Kerro lapselle, että arvostat häntä sellaisena kuin hän on - omana itsenään. Ja että nuidenkin lähipiiriin kuuluvien pitäisi. Lopuksi elämä-etanan voi ripustaa lapselle tärkeään paikkaan, esimerkiksi oman huoneen seinälle. Näin se muistuttaa lasta siitä, että hänellä on monia hänestä valttava ihmisiä elämässään.

Minäkuva

Minäkuva eli minäkäsitelys muodoutuu varhaisten kokemusten avulla. Lapsi oppii lähipiirin antamien viestien kautta kuinka häntä arvostetaan ja hänestä välitetään. Viestintä tapahtuu sanattomasti elein ja liikkein sekä sanallisesti heittellen ja kehuin. Lapselle on tärkeää tuntea olevansa tärkeä yhteisönsä jäsen.

Kuiva itsestä vaikuttaa käsitykseen omista kyvyistä. Lapsi, joka uskoo olevansa hyväksytty kykenee kohtaamaan paremmin epäonnistumisia ja elämässä vastaan tulevia haasteita. Myönteinen minäkuva antaa lapselle mahdollisuuden sulautua maailmaan rohkeasti tutkien. Tasapainoinen minäkuva ja itsestunnon kehitys vaikuttaa lapsen kykyyn muodostaa toimivia ihmissuhteita aikuisuudessa. Itseensä uskova ihminen näkee arvokkuutensa ja tietää, miten haluaa tulla kohdelluksi.

Tunteet

Tunteiden tehtävänä on toimia viesteinä, ja siksi onkin sallittua tuntea kaikkia tunteita. Nämä viestit auttavat meitä tekemään elämässä valintoja. Esimerkiksi pelko ohjaa meitä varoittamaan vaaraa.

Varhaiskasvatustilaisien tunneilmainsujen ja tunnetaitojen kehitysohjelmiin tapahtuu vuorovaikutuksessa. Vauva tarvitsee hoivaa ja läheisyyttä, ja niitä saadessaan tuntee mielihyvää sekä tyytyväisyyttä. Tunteita vauva ei vielä kykene erottamaan itsestään, vaan kokee hyvän ja huonon olon tunteet osaksi itseään. Esimerkiksi nalkainen vauva kokee pahan olon tunnetta, koska hänen tarvettaan ei ole sillä hetkellä tyydytetty.

Taapero ja leikki-ikäinen harjoittelevat tunteiden tulkintaa. Lapsi opettelee muiden ihmisten kanssakäymisen kautta tunteiden kirjoa ja niiden sieämistä. Aluksi hän näyttää tunteensa voimakkaasti ja aistihdellen, mutta selviämisen tunteiden sekä onnistumisten avulla hän kehittyi tunteiden hallinnassa. Lasta on hyvä tukea kohti aikuisten osaamia tunnetaitoja, jotka koostuvat kyvyistä havaita, ymmärtää ja tiedostaa omia tunteita.

Arvot ja asenteet

Lapselle arvot ja asenteet välittyvät lähipiiriin kuuluvilta aikuisilta. Kasvatuksessaan lapsi alkaa muodostamaan omia arvojaan, mutta varhaiskasvatustilaisena lapsi ei osaa erottaa omia arvojaan lähipiiriin arvoista. Tästä syystä on tärkeää, että aikuinen tiedostaa minikäläisiä arvoja hän lapselle välittäen.

Arvot ohjaavat ihmisten toimintaa ja käytäytymistä. Arvopohja luodaan kokemusten, vuorovaikutuksen ja ympärillä vallitsevien odotusten kautta. Näiden odotusten avulla lapsi oppii hyvien ja huonojen asioiden eroja. Jotkin arvot luovat lapselle kuitenkin ilkeää odotuksia. Esimerkiksi näkemys siitä, mikälainen on hyvä lapsi.

Arvot ja tarkkarajaiset raamit luovat myös asenteita. Ihminen helposti luo odotustensa pohjalta normeja, jolloin hän odottaa muita ihmisiltä tietynlaisia toimintaa ja ajattelua. Normatiivisuus ja tarkkarajaiset säännöt seksuaalikasvatuksessa muodostavat lapselle paineita olla tietynlainen. Erilaisuuden hyväksyminen ja arvostaminen antavat lapselle tilaa kasvaa omantunneksi, hyväksytyksi ihmiseksi.

POHDI

Miten näytät tunteita lapsen lähettävillä? Näytätkö hyvän ja huonon olon tunteita – vai peitteletkö niitä lapselta? Lapsen on hyvä nähdä, että aikuinen on myös ihminen jolla on oikeus tuntea. Tärkeintä on, että lapsi ei joutu olemaan lohduuttajan tai vastuunkantajan roolissa vaan näkee vierestä kuinka tunteita tunnetaan ja kuinka niiden yli päästään.

Miten annat lapsen näyttää tunteita? Kiellätkö tietynlaiset tunteet vai sallitko kaikki? Aikuisen rooliin kuuluu kestää lapsen kaikki tunteet, vaikka tilanne tai paikka tuntuisiikin alkuisesta väärältä. On hyvä selittää lapselle, että viha ja ärtymys ovat sallittuja, mutta niiden näyttämiseksi on muita tapoja kuin huutaminen tai väkivalta.

21

TURVATAITOKASVATUS

Turvataitojen tavoitteena on ennaltaehkäistä lapsia joutumasta seksuaalisen kaltoinkohtelun, kiusaamisen, alistamisen, houkuttelun, ahdistelun, psyykkisen ja fyysisen väkivallan kohteeksi. Turvataidoilla pyritään antamaan lapsille valmiuksia toimia uhkaavan tai pelottavan tilanteen sattuessa itseään suojellen ja rajojaan puolustaan.

On tärkeä ymmärtää, että turvataitokasvatus antaa lapselle vain valmiuden ja tiedon toimia, mutta aikuisella on vastuu suojella lasta sekä ennaltaehkäistä kyseisten tilanteiden tapahtumista. Turvataitokasvatus kannattaa aloittaa lapsen ahutaatuisuuden, hyvien piirteiden ja vahvuuksien pohjimien kautta. Tukemalla lasta itseluotteluun, itseluottamukseen sekä arvostukseen, kasvatattaja auttaa

Lasta etsimään itsestä positiivisia voimavaroja. Itseensä uskova lapsi pitää oikeaksi tiedostamistään asioista kiinni ongelmien edessä.

Lapsen on hyvä tietää oma arvonsa ja ainurkertaisuutensa. Näin hän ei hyväksy eikä hae haitallista hyväksyntää tai kosketusta muualta.

Lapsi muodosaa kuvaa itsestä muiden kautta, joten suhde ikätoverihin on tärkeä. Ryhmän luomat odotukset, paineet ja mielipiteet vaikuttavat lapseen voimakkaammin, jos varhaislapsuuden kokemukset itsestä ovat kielteiset. Turvataitojen osana on myös tunteiden säätely sekä niiden käsittely. Ymmärtäessään pelon merkityksen, lapsi kykenee paremmin selvittämään pelottavista tilanteista ja myönteisen kokemus luo lapselle altoa iloa.

OHJE LAPSELLE UHKAVAN TILANTEESEEN

Sano ”Ei!” , jos joku koskettaa tai puhuu ikävästi, kiusaava tai pelottelee sinua. Sano ei myös tilanteessa, jossa tuntematon aikuinen pyytää sinua mukaasi.

Lähde pois! ja mene turvallisien aikuisten luokse.

Kerro heti luottamallesi, turvalliselle aikuiselle, vaikka mitään vakavaa ei olisikaan tapahtunut. Kerro tunteistasi ja tapahtuneesta, jotta aikuinen voi auttaa sinua.

22

MEDIAKASVATUS osana turvataitoja

Media on osana lapsen päivittäistä elämää, eikä lapsi voi välttyä mediasisältöjen näkemiseltä. Internet, televisio, lehdet ja mainokset mahdollistavat uusien asioiden nopean oppimisen, mutta samalla saattavat jakaa tietoa hyvin varhain. Varhaiskasvatustilanteiden mediakasvatus ei ole turhaa, vaan hyvää ennakkointia koululkaan, jotta lapsi oppii ymmärtämään median tarjoamat mahdollisuudet (esim. musiikki, tiedonhankinta) ja suojaamaan median haitallisilta puolilta.

Mediakasvatuksen avulla lapsi oppii tulkitsemaan vastaanoittamaansa tietoa oikealla tavalla. Aikuisen tulee toimia asioiden selittäjänä ja avajajana. Lapsi saattaa ihmetellä esimerkiksi ihmisten kehojen kuvia (erilaiset muodot, asennot) tai videoissa näkyviä toimintoja (suuretu, halaus, seksi). Tärkeintä on muistuttaa kertoa asioista rehellisesti, mutta lapsen kehitystason huomioiden (esimerkiksi pienelle lapselle voi puhua vauvansiemisestä eikä raskaudesta, jota on vaikea käsittää).

Mediasisällöiltä suojaaminen on haastavaa ja toisinaan myös keskusteluyhteyksiä rikkovaa (esim. jos aikuinen sulkee netin, silloin lapsi kay siellä salaa ja jättää kertomatta jos tormaa johonkin hahmentavaan). Tärkeämpää olisi pitää keskusteluyhteys auki luotettavan aikuisen kanssa sekä tarjota laadukasta seksuaalikasvatusta, jonka avulla lapsi oppii ajan kanssa pitämään itsestään huolta.

Lisää mediakasvatuksesta löydät seuraavista lähteistä

THL - mediakasvatus

Mediakasvatusseura - mediakasvatus

Molla - varhaiskasvatuksen verkkotaidot

23

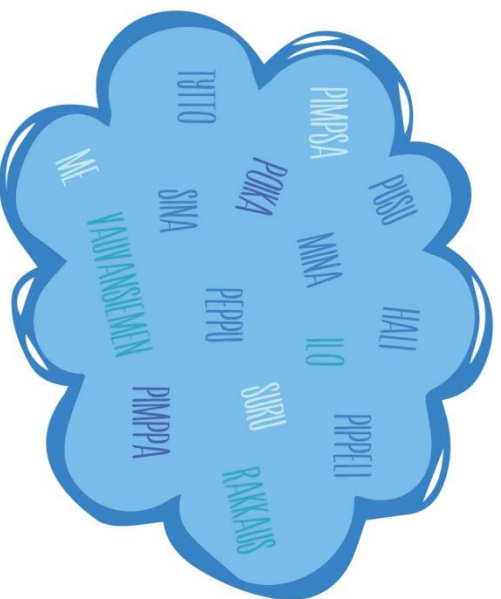
varhaiskasvatuksellisen SEKSUAALISUUDEN TUKEMINEN

Lahjojiin kuuluva aikuinen voi tukea varhaiskasvatuksellisen lapsen seksuaalisuutta seksuaalikasvatuksen avulla. Seksuaalikasvatuksen antajalta vaaditaan tietoisuutta, tavoitteiden asettamista, ajankohdaisen tiedon sisäistämistä ja ymmärrystä omien tustojen vaikuttavuudesta seksuaalikasvatukseen.

Seksuaalisuuden kasittely vaatiikin seksuaalikasvatuksen antajalta oman seksuaalisuutensa kohtaan sekä siihen liittyvien arvojen ja asenteiden pohdimista. Nain aikuinen voi kohdata omat ennekoululonsa ja -tietonsa ennen kuin jakaa niitä eteenpäin.

Lahjojiin on hyvä pohjata mita sanoja ja tapoja halutaan lapsella välittää. Lapsen on hyvä tietää aidoista asioista, mutta lapsen-tasoisesti. Voitte kertoa esimerkiksi etta vauvat kasvavat vauvan-siemenesta.

Tärkeää on, etta asia ei tarkoita mitään muuta (esim. pimpli ei ole rusetti). Nain ollen lapsi ei hahmenny erilaisista nimistä ja merkityksistä, vaan oppii etteivät seksuaalisuuteen liittyvät asiat ole hävettävä tai hyssytteläviä.

8 OAJETTA SEKSUAALIKASVATAJALLE

Anna lapselle **HUOLENPITTOA**, jotta hän saa olla lapsi. **HELLI** lasta. Osoita, etta hän ja hänen kehonsa on arvokas juuri sellaisena.

KERRO kehoista ja sen osista, tunteista, turvatiedoista, omien rajojen määrittämisestä, ihmisen elämänkaaresta, rooleista, seksuaalioikeuksista ja kaikesta muusta mikä liittyy seksuaalisuuteen juuri sinä iässä ja hetkessä.

VASTAA häntä askarruttaviin kysymyksiin niin, etta voit aina palata antamaasi tietoon ja lisätä siihen uutta ikä- ja kehitystasoon sopivaa tietoa.

SUOJAA lasta haitalliselta kosketukselta, kiusaamiselta ja häpeältä.

ARVOSTA ja **KEHU** lasta, jotta hänkin oppii arvostamaan itseään ja muita ihmisiä.

EDISTÄ kunnioittavien ja avoimien arvojen sekä asenteiden kehittymistä.

1. Bildjuschkin Katrina & Ruuhilahti Susanna, 2008. **Seksiä vaatteeet päällä.**
2. Bildjuschkin Katrina & Ruuhilahti Susanna, 2010. **Puhutaan seksuaalisuudesta.**
3. Cacciatore, Raissa 2006. **Huomenna pannaan pussauskoppiin. Eivät tyttönä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään.** Porvoo. WS Bookwell
4. Bildjuschkin Katrina, 2015. **Seksuaisuuden puheeksiottaminen.** <https://www.slideshare.net/THLfi/seksuaalisuuden-puheeksi-ottaminen>
5. Ingman-Friberg Susanne & Raissa Cacciatore (toim.), 2016. **Keho on leikki - Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä**
6. Ryttyläinen Katri & Sirpa Valkama, 2010. **Seksuaisuus hoitotyössä.** Edita Publishing Oy 2010
7. **Sexpo-säätiö. Seksuaalisuus** <http://www.sexpo.fi/seksuaalisuus/>
8. **WHO, 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit.** <https://www.julkari.fi/handle/10024/80220>
9. THL: **Terveiden ja Hyvinvoinnin Laitos, 2014. Seksuaalikasvatus.** <https://www.thl.fi/web/terveyden-edistaminen/toimijat/terveyden-edistaminen-eri-toimialoilla/terveyden-ja-hyvinvoinin-edistaminen-ammattilaisessa-koulutuksessa/seksuaaliterveys/seksuaalikasvatus>
10. THL: **Terveiden ja Hyvinvoinnin Laitos, 2015. Turvataitokasvatus.** https://www.thl.fi/web/lapsen-tuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahtu-hde_perhevakiavallan_ehkaisytyo/turvataitokasvatus
11. **Väestöliitto, 2016. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus.** http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/
12. **Katrina Bildjuschkin & Susanna Ruuhilahti. Mitä ihmettä? seksuaalikasvatusta 3 – 9 -vuotiaalle – opas ammattilaisille** <http://www.nektaria.fi/site/wp-content/uploads/downloads/2012/09/Mit%C3%A4-ihmett%C3%A4.pdf>

KITOKSET

Tehty yhteistyössä
Sexpo-säätiön kanssa.

Kiitokset myös:

Tiina Vilponen
Anni Antola
Kaisa Viitanen
Sanna Nevala
Kia Aarnio
Tuula Hankamäki & Sanna Frisk

Tekijä

Salla Frisk

Taiteija & Kuvittaja:

Hanna Kainulainen

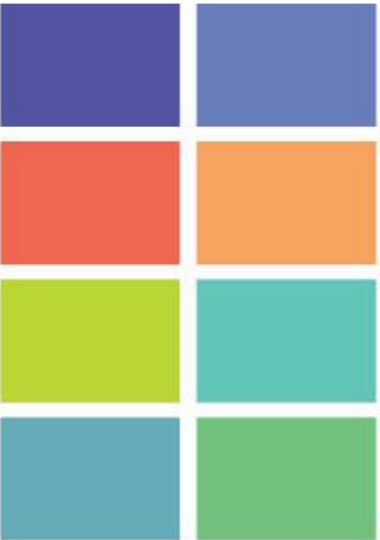
LIITE 2: OPPAAN VISUAALISEN ULKOASUN PERUSTELUT

VARHAISKASVATUKKAIKSEN LAPSEN SEKSUAALISUUS

Visuaalisen ulkoasun perusteet

Väriteema

Kirkkaan värinen opas houkuttelee lukijan ottamaan sen käteen ja tutustumaan tarkemmin. Oppaan väriteema luo kuvan moninaisuudesta sekä hyväksynnästä sateenkaaren väreriä käyttäen. Väriskaalien käyttäminen myös mahdollistaa monien värien käytön ilman että oppaasta tulee halvan tai sotkuisen näköinen. Kaikkia värejä ei kuitenkaan ole käytetty samalla sivulla sateenkaariperhellä. Oppaan värit ovat raitikkaita ja lähestyttäviä, vetoaa näin ollen sekä aikuiseseen että lapseen.

Runkotekstin kirjasintyyppi

Monipuolinen groteski (sans-serif) kirjasintyyppi joka toimii sekä tulostetussa että ruudulta katsotussa materiaalissa. Kirjasintyyppi ei ole suojattu immateriaalioikeuksien, joten sen käyttö on vapaa ilman tekijänoikeusmaksuja.

Kuvitusyyli

Sarjakuvamainen ja neutraali kuvituskuva tyyli mahdollistaa sekä helpottaa jo alkujaan hieman hankalien tai ulostuttavan teemojen käsittelyä. Kuvitusyyli on helposti lähestyttävä ja samalla myös modulaarinen.

Runkotekstin kirjasintyyppi

Otsikoiden kirjasintyyppi on kasin kirjoitettu joka saa oppaan näyttämään lähestyttävimmältä ja hauskemmalta sekä aikuisen että lapsen silmään.

10 pt.

Exo Thin
Exo Extra Light
Exo Regular
Exo Medium

12 pt

Exo Thin
Exo Extra Light
Exo Regular
Exo Medium

LAPSEN
LAPSEN
LAPSEN
LAPSEN

Graafikko: Hanna Kainulainen

LIITE 3: KEHO-TUNNE-TURVATAITO! -OPPAAN ARVIOINTILOMAKE

Kiitos, että olet lukenut KEHO-TUNNE-TURVATAITO! oppaan varhaiskasvatusikäisten lasten seksuaalikasvatuksesta. Tällä lomakkeella sinun on mahdollisuus osallistua oppaan muokkaukseen. Vastauksesi avulla pyrin parantamaan oppaan sisältöä ja ulkoasua. Ennen arviointiasi haluan huomauttaa, että tekstiä ei ole muokattu lopulliseen muotoonsa tasauksen ja välistyksen osalta. Se tullaan tekemään oppaan ollessa sisällöllisesti valmis.

1. Arvioi hyödytkö sinä materiaalista?

Materiaali ei ollut hyödyllinen/En hyötynyt yhtään. 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Materiaali oli hyödyllinen/Hyödyin materiaalista.

Numero:

Perustele:

2. Onko oppaan sisältö mielestäsi riittävän kattava antamaan tietoa varhaiskasvatusikäisten seksuaalikasvatuksesta?

Sisältö ei ollut riittävän kattava. 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Sisältö oli mielestäni riittävän kattava.

Numero:

Perustele:

Oppaan osioiden erittely. Vastaa kysymyksiin kyllä tai ei, ja perustele vastauksesi.

3. Onko oppaassa mielestäsi riittävän informoivaa tietoa

a) Varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalikasvatuksesta?

Vastaus ja perustelu:

b) Varhaiskasvatuskäisen lapsen seksuaalisuudesta ja seksuaalioikeuksista?

Vastaus ja perustelu:

c) Kehokasvatuksesta?

Vastaus ja perustelu:

d) Tunnekasvatuksesta?

Vastaus ja perustelu:

e) Turvataitokasvatuksesta?

Vastaus ja perustelu:

f) Seksuaalisuuden puheeksiotosta?

Vastaus ja perustelu:

4. Mistä toivoisit saavasi tällaisen oppaan? Esim. neuvola, päiväkoti, tietty internet sivusto.

Vastaus:

Perustelu:

5. Oppaan ulkoasu:

a. Oliko teksti mielestäsi helposti luettavaa?

Vastaus ja perustelu:

- b. Koitko kuvituksen tukevan tekstejä ja toisinpäin?

Vastaus ja perustelu:

- c. Oliko värimaailma aihe maailmaan sopiva?

Vastaus ja perustelu:

- d. Halutko antaa muita huomioita oppaan ulkoasusta?

Vastaus ja perustelu:

6. Haluatko antaa muuta palautetta oppaasta?

Vastaus ja perustelu:

Kiitos vastauksestasi!